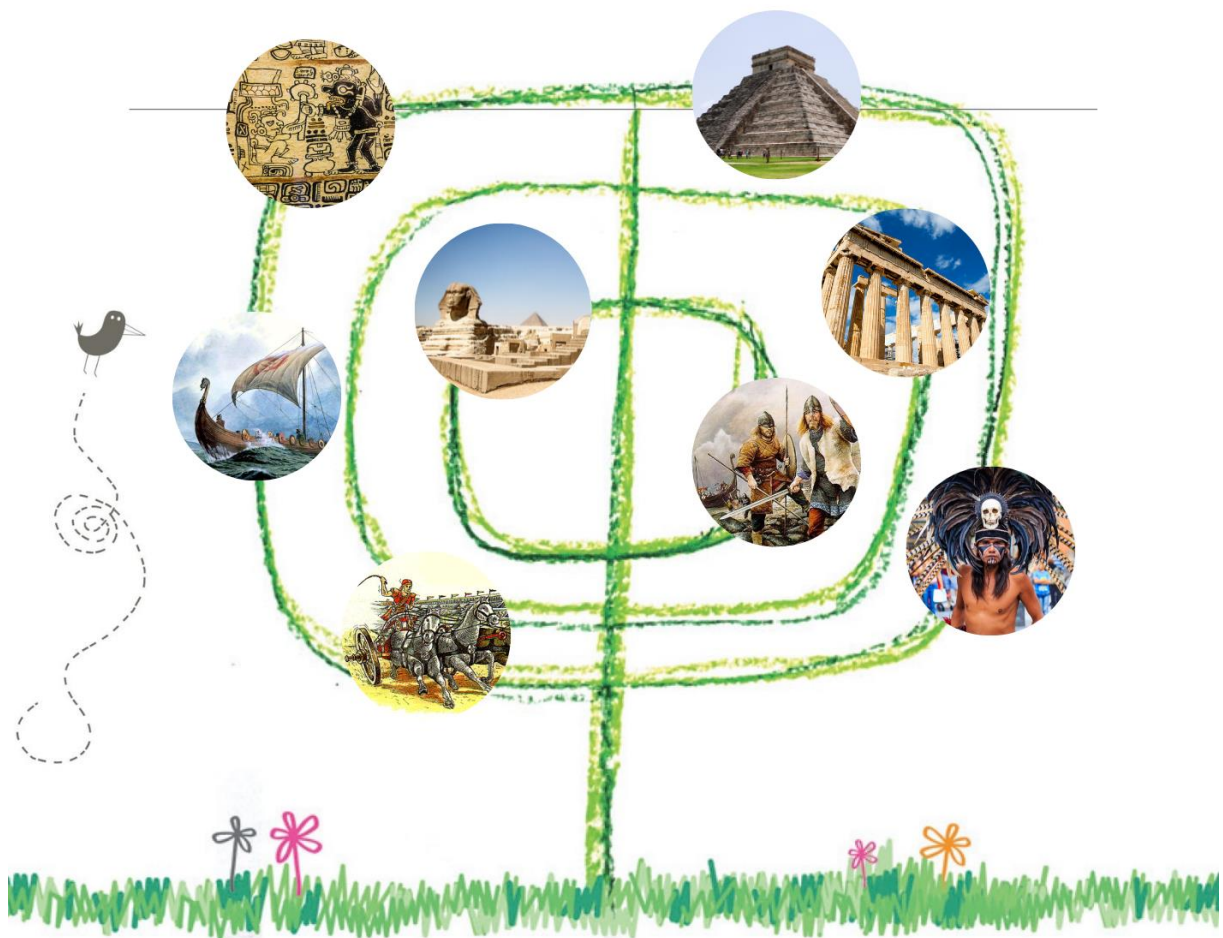

DE NOORDWIJKSE METHODE

*Inspiratie thema Oude culturen
Midden- en bovenbouw*

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	1
Onderwerpen en doelen van de ateliers	4
Werkvormentabel	7
Startweek	9
Boekensuggesties	11
Atelier Egyptenaren	14
Onderwerp 1 De piramides en de piramide van Cheops	14
Onderwerp 2 Farao's en mummies	16
Onderwerp 3 Wat maakte Cleopatra bijzonder?.....	18
Onderwerp 4 Hiërogliefen	21
Onderwerpen voor verdiepende les	24
Atelier Vikingen	26
Onderwerp 1 Veroveringen en ontdekkingen	26
Onderwerp 2 Vikingschepen (drakars) en nautische uitvindingen	29
Onderwerp 3 Het dagelijks leven en het geloof van de Vikingen	31
Onderwerpen voor verdiepende les	34
Atelier Maya's, Azteken en Inca's	38
Onderwerp 1 Maya's	38
Onderwerp 2 Azteken	41
Onderwerp 3 Inca's	44
Onderwerpen voor verdiepende les	46
Atelier Grieken.....	49
Onderwerp 1 Het ontstaan van de Olympische Spelen	49
Onderwerp 2 Wat is de basis van de democratie?	52
Onderwerp 3 Griekse mythologie en goden	54
Onderwerpen voor verdiepende les	58
Atelier Romeinen.....	61
Onderwerp 1 De groei en val van het Romeinse Rijk	61
Onderwerp 2 Julius Caesar en keizer Augustus.....	63
Onderwerp 3 Hoe zat het Romeinse bestuur in elkaar?	65
Onderwerpen voor verdiepende les	68
Atelier Arabieren.....	72
Onderwerp 1 Uitvindingen en wetenschap.....	72
Onderwerp 2 De Islam	75
Onderwerpen voor verdiepende les	77
Suggesties vrijdagmiddagatelier	79
Afsluitende week	80

Bijlagen	81
Bijlage 1: Kerndoelenoverzicht.....	82
Bijlage 2: Brononderzoek de steen van Rosetta.....	86
Bijlage 3: Werkblad eigen naam in hiërogliefen schrijven en uit klei 'hakken'.....	87
Bijlage 4: Hiërogliefen ABC.....	90
Bijlage 5: Het verhaal van Remus en Romulus, de stichting van Rome	92
Bijlage 6: Korte omschrijving goden	93
Bijlage 7: Biografie van Cleopatra	94
Bijlage 8: Ibn Sina.....	95
Bijlage 9: Overeenkomsten en verschillen: Maya's, Azteken en Inca's.....	96
Bijlage 10: Romeinse bestuur	97

De keizer

De gouverneur

De officier

De burger

De soldaat

.....97

Onderwerpen en doelen van de ateliers

Atelier Egyptenaren

De piramides en de piramide van Cheops

- Ik weet dat Egyptische piramides gebruikt werden als grafmonument voor de farao's.
- Ik weet hoe piramides gebouwd werden en wat je erin kon vinden.
- Ik weet dat de piramide van Cheops de grootste piramide van de wereld is en behoort tot één van de zeven oude wereldwonderen.

Farao's en mummies

- Ik weet dat "farao" de naam voor een Oud Egyptische koning is.
- Ik ken tenminste 2 Farao's: Ramses de Grote (ook wel Ramses II) en Toetanchamon en ik kan kenmerken van hen benoemen.
- Ik weet wat mummies zijn en hoe deze gemaakt werden.

Wat maakte Cleopatra bijzonder?

- Ik weet dat Cleopatra een beroemde Egyptische vorstin was.
- Ik weet dat Cleopatra in een andere tijd leefde dan de tijd van de piramides.
- Ik kan een paar kenmerken van het leven van Cleopatra benoemen.

Hiërogliefen

- Ik weet dat het schrift van de Egyptenaren uit hiërogliefen bestond.
- Ik weet wat papyrus is en dat de Egyptenaren dat als papier gebruikten.
- Ik weet wat de steen van Rosetta is en dat deze heeft geholpen om hiërogliefen te ontcijferen.

Onderwerpen voor verdiepende les

- De rivier de Nijl:
  - Ik weet dat de Nijl een belangrijke rivier voor Egypte is.
  - Ik weet dat de Nijl zorgde voor een vruchtbare grond waardoor er landbouw ontstond aan de oevers van de Nijl.
  - Ik weet dat Caïro de hoofdstad van Egypte is en ik weet waar Caïro ligt.
  - Groep 6-7-8: Ik kan de vijf landen opnoemen waar de Nijl doorheen stroomt.

Atelier Vikingen

Veroveringen en ontdekkingen

- Ik weet dat Vikingen ook wel Noormannen werden genoemd omdat dat bewoners van Noorwegen, Zweden en Denemarken waren.
- Ik weet dat ze andere gebieden veroverden en plunderden.
- Ik weet in welke gebieden op de wereld de Vikingen zijn geweest en kan deze aanwijzen op de kaart.

Vikingschepen (drakars) en nautische uitvindingen

- Ik kan de kenmerken van een Vikingschip omschrijven.
- Ik ken verschillende uitvindingen die de Vikingen hebben bedacht voor hun zeereizen.

Het dagelijks leven en het geloof van de Vikingen

- Ik weet hoe een Vikingdorp er uitzag.
- Ik weet dat de dagen van de week vernoemd zijn naar goden van De Vikingen.
- Ik weet dat de Vikingen Runen gebruikten om te schrijven.
- Ik ken de belangrijkste Vikinggoden: Odin, Thor, Freyr.
- Ik ken een paar mythen en sagen van de Vikingen.

Onderwerpen voor verdiepende les

- De Vikingen in Nederland
  - Ik weet dat we door allerlei archeologische vondsten als, sieraden, aardewerk, glas, zilver en munten hebben kunnen achterhalen dat de Vikingen in Nederland zijn geweest.
  - Ik weet dat Dorestad, nu Wijk bij Duurstede, een aantal keer is overvallen door de Vikingen.

Atelier Maya's, Azteken en Inca's

Maya's

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de Mayacultuur benoemen, zoals bijvoorbeeld:

- Ik weet dat de Maya's de zon en de maan heel belangrijk vonden en veel wisten van astronomie.
- Ik weet hoe het 20-talig stelsel van de Maya's werkt.
- Ik weet hoe de Maya kalender er uitziet en is gebaseerd op de zon.
- Ik weet hoe het Maya schrift er uit ziet.
- Ik weet hoe het Pelote spel gespeeld werd.
- Ik herken de Chichen Itza tempel en weet dat het één van de wereldwonderen is.
- Ik weet dat de Mayacultuur is verdwenen en niemand weet hoe dat komt.

Azteken

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de cultuur van Azteken benoemen, zoals:

- Xocaotl (Chocolademelk). Ik weet dat de cacaoboon heilig was voor de Azteken, ze vonden dit op het hart lijken.
- Ik weet dat het rijk van de Azteken in 1519 door Hernan Cortes wordt veroverd.
- Ik weet dat de Azteken veel landbouw bedreven.
- Ik weet wat de Azteken met hun zonnesteen deden.
- De belangrijkste stad van de Azteken, Tenochtitlan, is nu Mexico City.

Inca's

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de Incacultuur benoemen, zoals bijvoorbeeld:

- Ik weet dat de Inca's de zon en de maan vereerden.
- Ik weet dat de Inca's een belangrijk administratiesysteem hadden waarbij ze rekenden met Quipo (telknopen)
- Ik weet dat de Inca's veel goud hadden en ze vonden dit minder belangrijk dan de Spanjaarden.
- Ik weet dat Francisco Pizarro de Inca's heeft "ontdekt" en heel slecht heeft behandeld.
- Ik weet dat de Inca's een zonnekalender hadden.
- Ik weet dat Machu Picchu een oude Incastad is in Peru en één van de wereldwonderen is.

Onderwerpen voor verdiepende les

- De Spaanse verovering en overkoepelend (Hooft eigenlijk bij de Denkbubbels)
  - Ik weet dat de Spaanse veroveraars Conquistadores heten.
  - Ik weet waarom Europeanen naar Amerika kwamen.
  - Ik weet waarom de Maya's, Azteken en Inca's makkelijk te verslaan waren.
- Overkoepelend
  - Ik weet wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de Maya's, Inca's en Azteken.
  - Ik weet wat de invloed is geweest van de ontdekkingsreizen op het leven en de cultuur van de Maya's, Inca's en Azteken.
  - Ik weet dat de nazaten van de Inca's en de Azteken nog steeds in Zuid-Amerika wonen.

Atelier Grieken

Het ontstaan van de Olympische Spelen

- Ik weet dat de Grieken om de 4 jaar de Olympische Spelen hielden, vanaf 776 voor Christus in de stad Olympia.
- Ik weet welke sporten oorspronkelijk bij de Olympische Spelen hoorden.
- Ik weet wat de Olympische Spelen met de Griekse goden te maken hebben.
- Ik ken de berg Olympus en ik weet wie Zeus is.
- Ik weet dat de vijf verstrengelde en gekleurde ringen de verbondenheid aangeven tussen de vijf werelddelen.

Wat is de basis van de democratie?

- Ik weet dat de democratie in Athene is ontstaan.
- Ik kan uitleggen dat een democratie een land is met een bestuursvorm waarin het volk regeert.

Griekse mythologie en goden

- Ik weet dat de Griekse goden menselijke gedaantes hadden en dat ze onsterfelijk waren.
- Ik weet dat de Griekse goden op de berg Olympus woonden en dat stervelingen offers aan de goden brachten in hun eigen 'huis' (=tempel)
- Ik weet dat de Grieken veel mythen en sagen hadden over de goden. Ik ken er 1 of 2.
- Ik weet wie Socrates en Plato zijn en ik ken een paar van hun ideeën, bijvoorbeeld Plato en de grot.

Onderwerpen voor verdiepende les

- Griekse mythologie
  - Ik weet dat de Grieken veel mythen en sagen hadden over de goden. Ik ken er 1 of 2.
  - Ik weet wie Socrates en Plato zijn en ik ken een paar van hun ideeën, bijvoorbeeld Plato en de grot.

Atelier Romeinen

De groei en val van het Romeinse Rijk

- Ik weet dat Rome de hoofdstad was van het Romeinse Rijk.
- Ik ken het verhaal van Romulus en Remus en de stichting van Rome.
- Ik weet hoe het Romeinse Rijk is ontstaan en hoe het Rijk is gevallen.

Julius Caesar en keizer Augustus

- Ik weet wie Julius Caesar was en wat hij heeft betekend voor het Romeinse Rijk.
- Ik weet wie keizer Augustus was en wat hij heeft betekend voor het Romeinse Rijk.

Hoe zat het Romeinse bestuur in elkaar?

- Ik weet hoe het Romeinse bestuur in elkaar zat.
- Ik weet dat de Romeinen grote delen van Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika veroverden. Ik kan dit aangeven op de wereldkaart.

Onderwerpen voor verdiepende les

- De Romeinse Limes in Nederland
  - Ik weet wat Limes zijn en kan er kenmerken van benoemen.
  - Ik weet dat de rivier de Rijn, die dwars door Nederland loopt, tweeduizend jaar geleden de grens van het Romeinse Rijk vormde.
  - Ik weet dat de Limes duizenden kilometers lang zijn en loopt van het noorden van Engeland tot aan de rand van de Sahara.
- Romeinse cijfers ontcijferen
  - Ik weet hoe ik Romeinse cijfers kan ontcijferen.

Atelier Arabieren

Uitvindingen en wetenschap

- Ik weet dat onze Middeleeuwen in het Midden-Oosten een belangrijke tijd van handel en uitvindingen was.
- Ik kan hier voorbeelden van benoemen, zoals:
  - Het getal nul en ons getallenstelsel* (*het getallenstelsel kwam oorspronkelijk uit India).
  - De Camera Obscura
  - De Medische encyclopedie van Ibn Sina
  - Sterrenkunde en de optica.
  - Kalligrafie, hoe het is ontstaan en hoe het door verschillende culturen heen is gebruikt, o.a. in Koran geschriften.
- Ik weet dat Rumi een van de belangrijkste personen uit de Perzische dichtkunst is.

De Islam

- Ik kan uitleggen hoe de Islam ontstaan is.
- Ik weet hoe de Islam zich heeft verspreid.
- Ik ken de vijf zuilen van de Islam.
- Ik weet dat de Koran het heilige boek van de Islam is.

Onderwerpen voor verdiepende les

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- Ik weet dat de camera obscura een uitvinding van de Arabieren was.

Werkvormentabel

Onderdelen	Lezen	Taal	Rekenen	Handvaardigheids-technieken	Muziek	Theater	ICT	Coöperatieve werkvormen	Inzichtvaardigheden
Ateliers									
Egyptenaren	Teksten	Zinnen maken Stappenplan schrijven Spel maken Bronnen- onderzoek Facebook- pagina maken Taalronde	Vormen herkennen Ontcijferen	Bouw/schilder- /knutsel Ontwerpen Knippen en tekenen Pruik maken Kleien Papyrus maken Tekening	Dansen	Toneelstuk Wie ben ik?	Kahoot Gedeelde presentatie	Wisbordje Wandel wissel uit Tweegesprek	Sorteren Verzamel vragen Hoekenquiz Stellingen ABC brainstorm
Vikingen	Teksten	Zinnen afmaken Dagboek-verhaal Gedicht Wat ben ik? Kwartet Wist je datjes Debat Gedicht Fantasie-verhaal		Tekenen Zonnewijzer Gutsen Kleien Collage 3D tekening	Liedje	Presenteren voorstelling/ show		See-think-wonder Woordenwolk onderzoeken	Proefje Quiz Interview Stellingen Kleurentest Zoek de fout Vraag en antwoordslang 1 tegen 100
Maya's, Azteken en Inca's	Teksten	Vragen bedenken Samenvatten Dagboek-verhaal Gebarentaal Reisgids Infoblad Krant Weetjesmuur Quiz maken	Telknopen Vermenig- vuldigen Ruilhandel	Memorie Stempelen Bouwen	Muziek luisteren	Presenteren Toneelstuk Poppenkast	Vlog	Mix & Match See-think-wonder Deel uit en wissel Herhaal-vragen Begrippen Elkaar bevragen Papegaaien-spel Tweepraat	Mindmap

DE
NOORDWIJKSE
METHODE

Grieken	Teksten	Aantekenin-gen maken Filosoferen Debatteren Pitchen Gedicht		Tekenen Oost-Indische inkt Strip-verhaal Collage		Naspelen uitbeelden	Filmpje maken Stop motion	Placemat Mix & Match Begrip en gebeurtenis Wisbordje Zoek de valse Lopend interview	Quiz 30 seconden bingo
Romeinen	Teksten	Informatieve tekst Biografie Limerick	Romeinse cijfers	Tekenen Maquette Bouwen Wapenschild 3D tekening		Naspelen Toneelstuk Presenteren Tableau vivant	Kahoot Nieuwitem Verhaal inspreken	Zweeds renspe l Braindump Vraag en antwoordslang	Onderzoek Aanvullen 1 tegen 100 Double Bubble
Arabieren	Teksten Van rechts naar links lezen	Quotes Zinnen afmaken Weetjesmuur Gedicht Encyclopediepag ina Interview Expertgroepje		Kalligrafie Camera obscura Sterrenkaart Kijdoos	lied/rap/ canon/ yell/ritme maken	Presenteren	Fotocollage	Placemat Zoek iemand die Mix & Koppel Welk verhaal is de waarheid Watch – think – wonder Read – think – wonder Binnenkring- buitenkring	Proefjes Mindmap Leugendetector Onderzoek

Startweek

Lesideeën:

1. Maak een tijdlijn van de verschillende culturen; Egyptenaren, Vikingen, Maya's, Inca's, Azteken, Grieken, Romeinen, Arabieren.
2. Onderzoeken waar op de wereld de culturen zijn ontstaan. Kijk hoe die gebieden er nu uitzien. Wat zie je nog terug van de oude culturen?
3. See think wonder met kijkplaten van de verschillende culturen.
4. Wat is onze cultuur? Maak een woordenwolk of verzamel allerlei beeldmateriaal (maak een collage van het beeldmateriaal).
5. Zorg voor afbeeldingen van een piramide, een Griekse tempel, een Vikingschip, een Mexicaanse tempel, een Romeins aquaduct en de moskee in Mekka. Benoem de overeenkomsten en de verschillen.
6. Lees of ga op zoek naar een stripverhaal waar een van de oude culturen in voorkomt (Asterix en Obelix, Donald Duck, Suske en Wiske etc.).
7. Breng een bezoek aan het Rijksmuseum van Oudheden.
8. Bespreek met de kinderen wat een cultuur is. Bekijk vervolgens het filmpje: Wat is cultuur? <https://schooltv.nl/video/wat-is-cultuur-mensen-met-dezelfde-waarden-normen-en-gewoonten/> [bb]

Themawoorden:

Tip: laat de kinderen zelf tekeningetjes maken bij de woorden en hang de woorden op de themamuur.

Atelier Egyptenaren: piramide, Egypte, grafmonument, farao, wereldwonder, mummie, Cleopatra, vorstin, Ramses de Grote, Toetanchamon, hiërogliefen, papyrus, steen van Rosetta, de Nijl, Caïro

Atelier Vikingen: Noormannen, veroveren, plunderen, ontdekken, drakar, zeereis, goden, Odin, Thor, Freyr, Runen, mythen, sagen, Dorestad, archeologie

Atelier Maya's, Azteken en Inca's: cultuur, zon, maan, astrologie, 20-talig stelsel, kalender, Pelote spel, Chitchen Itza, Hernan Cortes, landbouw, zonnesteen, Tenochtitlan, vereren, Quipo, Francisco Pizarro, Machu Picchu, wereldwonder, invloed, ontdekkingsreis, nazaten, veroveren

Atelier Grieken: de Olympische Spelen, Goden, Olympus, Zeus, democratie, mythologie, onsterfelijk, tempel, mythen, sagen, filosofie

Atelier Romeinen: groei, val, Romeinse Rijk, Rome, ontstaan, stichten, Julius Caesar, keizer Augustus, Romeinse cijfers, bestuur, veroveren, Romeinse Limes

Atelier Arabieren: uitvinding, wetenschap, handel, Rumi, Islam, 5 zuilen, Koran, camera obscura

Koppeling naar actualiteit:

1. Wat kun je allemaal terugzien van oude culturen als je op vakantie gaat naar Egypte, Italië, Griekenland, Midden-Oosten, Zuid-Amerika, Scandinavië?
2. Zijn er recent nog vondsten gedaan?

Maak een vragenmuur

Bespreek met de kinderen welke onderwerpen in de ateliers aan bod gaan komen. Wat zouden zij daarover willen leren? Schrijf de vragen op post-its en hang ze op. Kijk wekelijks welke vragen al beantwoord zijn in de ateliers. Als er aan het einde van het thema nog vragen over zijn, heb je tijd in de afsluitende week om hier antwoorden op te vinden.

Huiswerkopdracht:

1. Maak een collage van dingen die jij vindt passen bij jouw eigen cultuur.

2. Neem een voorwerp mee dat past bij jouw eigen cultuur.

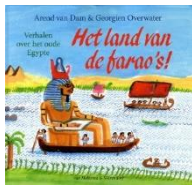
Startactiviteit:

1. Begraaf in de zandbak gebruiksvoorwerpen uit ons dagelijks leven en van de verschillende culturen die aan bod komen bij dit thema. Welke voorwerpen zijn van nu en welke voorwerpen zijn van vroeger?
2. Er staat een tijdmachine in de hal. Bij welke culturen zullen we een kijkje nemen? Verkleed je als leerkracht in een bepaalde cultuur en vertel een verhaaltje – laat de kinderen vragen stellen.
3. De oude Egyptenaren tekenden al hun Goden, bijvoorbeeld als man met een hoofd van een jakhals. Waar was hij de God van? Verzin een leuke god om te tekenen. Wat is de naam van de God? Waar is hij de God van? Waarom is deze God belangrijk? Voorbeelden van Goden:

<https://web.archive.org/web/20111227051111/http://www.allesoveregypte.nl/goden.htm>

Laat alle kinderen met een masker van hun getekende god op school komen.

Boekensuggesties

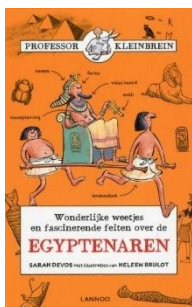
Het land van de farao's!, Arend van Dam

Rust er echt een vloek op het openen van de graftombe van een farao? Tien spannende verhalen die zich afspelen in het oude Egypte. Met tijdbalk en veel grappige waterverfillustraties. Voorlezen vanaf ca. 8 jaar, zelf lezen vanaf ca. 9 t/m 12 jaar.

Waar bleven de hersenen van een farao?, Tim Cooke

Feiten en weetjes over de geschiedenis en cultuur van de oude Egyptenaren aan de hand van informatieve en speelse vragen. Met kleurenillustraties. Vanaf ca. 8 jaar.

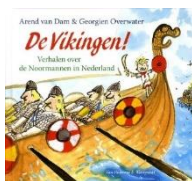
Wonderlijke weetjes en fascinerende feiten over de Egyptenaren, Sarah Devos

Hoe lang duurde het om een piramide te bouwen? Hoe oud was Toetanchamon toen hij farao werd? Professor Kleinbrein vertelt je, met veel grapjes, alles wat je maar weten wilt over de Egyptenaren. Met veel grappige zwart-wittekeningen. Makkelijk te lezen. Vanaf ca. 9 t/m 12 jaar.

Een mummie maker bij de Egyptenaren, Jon Farndon

Hoe zag het leven van een mummie maker in het oude Egypte eruit? Neferu (ca. 12, ik-figuur) vertelt hoe hij helpt bij het mummificeren van de (overleden) farao Ramses de Grote. Met informatie over die tijd en stripachtige kleurenillustraties. Vanaf ca. 9 t/m 11 jaar.

De Vikingen!, Arend van Dam

Tien verhalen over de Vikingen in Nederland, over onder meer ontdekkingsreizen, de aanval op Dorestad en een slavenmarkt. Met kleurige waterverfillustraties. Voorlezen vanaf ca. 7 jaar, zelf lezen vanaf ca. 9 jaar.

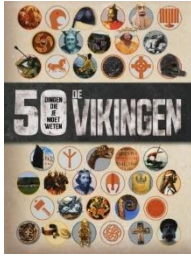
Had een vikinghelm echt hoorns?, Tim Cooke

Feiten en weetjes over de geschiedenis en cultuur van de Vikingen aan de hand van informatieve en speelse vragen. Met kleurenillustraties. Vanaf ca. 8 jaar.

Kruip in de huid van... Een Viking, Anita Ganeri

Hoe zag het leven van een Viking er in de vroege middeleeuwen uit? Björn Scherpzwaard (ca. 12, ik-figuur) gaat voor het eerst mee op rooftocht waarbij een klooster wordt overvallen. Met informatie over die tijd en stripachtige kleurenillustraties. Vanaf ca. 9 t/m 11 jaar.

De Vikingen, Philip Parker

De Vikingen stonden bekend om hun wrede overvallen, hun liefde voor schatten en als woeste krijgers. Lees over hun geschiedenis, maar ook over hun goden, cultuur, vrouwen en handel. Met veel kleurenfoto's en andere illustraties. Vanaf ca. 12 jaar.

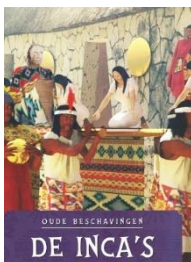
Waarom was pok-a-tok een dodelijk spel?, Tim Cooke

Feiten en weetjes over de geschiedenis en cultuur van de Maya's aan de hand van informatieve en speelse vragen. Met kleurenillustraties. Vanaf ca. 8 jaar.

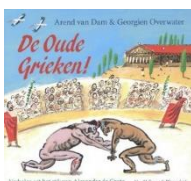
De Azteken, Gerda Végh

Leer alles over de beschaving van de Azteken, die tussen 1325 en 1521 een groot rijk opbouwden in Midden-Amerika. Met kleurenfoto's en -illustraties. Vanaf ca. 11 jaar.

De Inca's, David West

In 1525 was het Inca-rijk op zijn grootst. Hoe zag het leven van de Inca's eruit? Lees hoe ze huizen bouwden, mummies vereerden, een groot leger hadden en er wreed gestraft werd. Met grote kleurenillustraties. Makkelijk te lezen. Vanaf ca. 8 t/m 11 jaar.

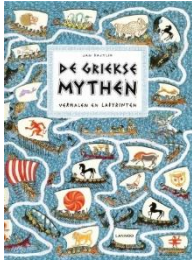
De Oude Grieken!, Arend van Dam

Wie waren Homerus en Alexander de Grote? In tien verhalen ga je terug naar de Griekse oudheid, waar o.a. de eerste Olympische Spelen werden gehouden. Met grappige waterverfillustraties. Vanaf ca. 9 t/m 12 jaar.

Wonderlijke weetjes en fascinerende feiten over de Oude Grieken, Sarah Devos

Waarom kregen Griekse jongens een slaaf mee naar school? Wat was het paard van Troje? Professor Kleinbrein vertelt je, met veel grappes, alles wat je maar weten wilt over de oude Grieken. Met veel grappige zwart-wittekeningen. Makkelijk te lezen. Vanaf ca. 9 t/m 12 jaar.

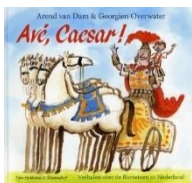
De Griekse mythen, Jan Bajtlik

Zoek, net als o.a. Odysseus en Herakles, je uitweg in 24 getekende labyrinten. Zo maak je kennis met bekende Griekse mythes en verhalen en breng je o.a. een bezoek aan de Olympische Spelen en het Griekse theater. Met stamboom en achtergrondinformatie. Vanaf ca. 11 t/m 16 jaar.

Wat deden olifanten in het Griekse leger?, Tim Cooke

Feiten en weetjes over de geschiedenis en cultuur van de oude Grieken aan de hand van informatieve en speelse vragen. Met kleurenillustraties. Vanaf ca. 8 jaar.

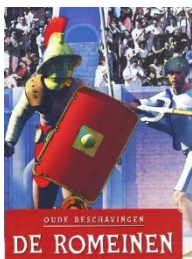
Avé, Caesar!, Arend van Dam

Tien verhalen over de Romeinen in Nederland, over ondermeer veldtochten, het soldatenleven en vriendschap. Met waterverfillustraties. Voorlezen vanaf ca. 7 jaar, zelf lezen vanaf ca. 9 jaar.

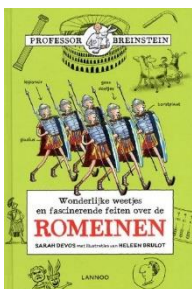
Aten de Romeinen echt flamingo's?, Tim Cooke

Feiten en weetjes over de geschiedenis en cultuur van de Romeinen uit de klassieke oudheid aan de hand van informatieve en speelse vragen. Met kleurenillustraties. Vanaf ca. 8 jaar.

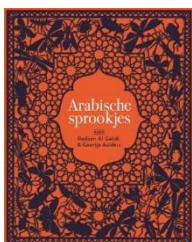
De Romeinen, David West

Weet je waarom Romeinse soldaten zo fit waren? En waarom de huizen zo gevaarlijk? Lees ook hoe de Romeinen woonden, meesters waren in bouwen, vchten in de arena en vele goden vereerden. Met grote kleurenillustraties. Makkelijk te lezen. Vanaf ca. 8 t/m 11 jaar.

Wonderlijke weetjes en fascinerende feiten over de Romeinen, Sarah Devos

Wat leerden Romeinse kinderen op school? Professor Breinstein vertelt je, met veel grapjes, alles wat je maar weten wilt over de Romeinen. Met veel, ook grappige, zwart-wittekeningen. Makkelijk te lezen. Vanaf ca. 9 t/m 12 jaar.

Arabische sprookjes, Al Galidi

Twintig sprookjes uit het Midden-Oosten worden naverteld. Reis mee naar deze wereld met kamelen, sjeiks en dorre woestijnen. Met kleurrijke illustraties in knipkunsttechniek. Vanaf ca. 6 t/m 10 jaar.

Atelier Egyptenaren

Onderwerp 1 De piramides en de piramide van Cheops

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat Egyptische piramides gebruikt werden als grafmonument voor de farao's.
- Ik weet hoe piramides gebouwd werden en wat je erin kon vinden.
- Ik weet dat de piramide van Cheops de grootste piramide van de wereld is en behoort tot één van de zeven oude wereldwonderen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Laat per tweetal of tafelgroepje een vorm bouwen met blokken, suikerklontjes of MAB-materiaal. Geef bij de opdracht aan dat de vorm aan de onderkant breder moet zijn dan aan de bovenkant.
- Een piramide bestaat uit vier driehoeken en heeft een vierkant grondvlak. Weten de kinderen welke voorwerpen nog meer driehoekig of vierkant zijn? En kennen zij naast een vierkant nog meer vormen? In welke voorwerpen herkennen ze die vormen terug? Laat de kinderen allerlei vormen terugvinden in de klas.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Overkoepelend bij alle deelthema's kun je het lespakket van het Rijksmuseum van Oudheden gebruiken: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/egypte-pakket-in-de-klas/>
- Boekentip met lesbrief: <https://toscamenten.nl/download/Lesbrief-DUMMIE-DE-MUMMIE.pdf> [mb/bb]

Filmpjes:

- De Piramide van Cheops: <https://schooltv.nl/video/de-piramide-van-cheops-een-graf-voor-de-farao/#q=piramide> [mb/bb]
- De Bouw van een Egyptische piramide: <https://schooltv.nl/video/de-bouw-van-een-egyptische-piramide-30-jaar-hard-werken/#q=piramide> [mb/bb]
- 'Wie bouwden de piramides? Nieuwe inzichten.' <https://youtu.be/MA9wrQjlnw0> [mb/bb]

Teksten:

- Boekentip: In een land hier ver vandaan Arend van Dam en Alex de Wolf of het verhaal over Djoser en Cheops 'De piramides van Egypte' blz.9 [In een land hier ver vandaan... \(pcbdeparel.nl\)](#) [mb/bb]
- Tekst over piramides: https://cdn3.schooltv.nl/fileadmin/Infoblok/Bovenbouw_PO/2013_d_WO_NTR_404226_venz_piramides.pdf [mb/bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Laat de kinderen in 3-5 zinnen van rechts naar links (dus omgekeerd van normaal) schrijven, wat ze hebben onthouden van het filmpje of de tekst.
- Laat de kinderen een Kahoot quiz maken over de informatie uit de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een dobbelspel doen waarbij bij elk aantal ogen een vraag hoort. De kinderen beantwoorden de vragen gekoppeld aan de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een stappenplan schrijven over hoe je een piramide bouwt.
- Geef de kinderen voorafgaand aan het kijken van het filmpje de opdracht om alle getallen die ze voorbij zien komen en horen te noteren op een wisbordje. Daarna vertellen ze in 2-tallen aan elkaar wat die getallen te maken hebben met wat ze hebben gezien in het beeldfragment.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Bouw/schilder/knutsel de piramide van Cheops zo precies mogelijk na.
- Laat de kinderen een moderne versie ontwerpen van een piramide.
- Bouw een piramide van lego: (zie bijlage 17 van het lespakket: <https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/egypte-pakket-in-de-klas/>)
- Maak een Senet-bordspel en speel het spel: In het graf van Toetanchamon zijn vier zogenaamde Senetbordspellen terug gevonden (voor een afbeelding kun je Google gebruiken of kijken op www.rmo.nl/egyptepakket). Dit is een soort ganzenbord, waarbij twee spelers om beurten hun pion op een rechthoekig bord moesten verzetten en allerlei gevaren moesten ontwijken. Laat de kinderen zelf een bord met vakjes maken. Hierbij mogen ze zelf 'gevaren' bedenken (voorbeelden zijn nijlpaarden of krokodillen) of juist vakjes waarbij er iets positiefs gebeurt. Met pionnen en dobbelstenen (deze kunnen van andere spellen gebruikt worden, of de kinderen kunnen ze zelf maken van klei en beschilderen) kan het spel gespeeld worden. De exacte spelregels zijn onbekend en mogen dus door de kinderen bedacht worden.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Hoe zou ik zelf een piramide bouwen? (Creatief denken)
- Hoe weet ik welke manier van piramides bouwen het dichtst bij de waarheid ligt? (Onderzoeken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerp 2 Farao's en mummies

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat "farao" de naam voor een Oud Egyptische koning is.
- Ik ken tenminste 2 Farao's: Ramses de Grote (ook wel Ramses II) en Toetanchamon en ik kan kenmerken van hen benoemen.
- Ik weet wat mummies zijn en hoe deze gemaakt werden.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Kom verkleed als farao en vertel een verhaal (Het land van de farao's, Arend van Dam) of het verhaal over Toetanchamon 'Het dal van de koningen' blz.12 [In een land hier ver vandaan... \(pcbdeparel.nl\)](#)
- Lied/dans: 'Walk like an Egyptian' laten zien en meebewegen via Just Dance <https://youtu.be/3gAl9bGD9q4> [bb]

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Overkoepelend bij alle deelthema's kun je het lespakket van het Rijksmuseum van Oudheden gebruiken: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/egypte-pakket-in-de-klas/>

Filmpjes:

- Aflevering van Vroeger en zo – een graf voor de farao: <https://schooltv.nl/video/vroeger-zo-een-graf-voor-de-farao/#q=piramide> [mb/bb]
- Wie was Toetanchamon: <https://schooltv.nl/video/high-speed-history-wie-was-toetanchamon/#q=farao> [bb]
- Hoe werden mummies gemaakt? <https://schooltv.nl/video/mummie-hoe-werden-mummies-gemaakt/> [mb/bb]
- Klokhuisaflevering over Mummies: <https://schooltv.nl/video/het-klokhuis-mummies/#q=mummie> [mb/bb]

Teksten:

- Boekentip: Het land van de farao's, Arend van Dam en Georgien Overwater.
- Teksten over farao's, hun taken en het dagelijks leven op pagina 7-11 in het lespakket Egypte: <https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/egypte-pakket-in-de-klas/> [bb]
- Teksten over mummies op pagina 31-33 in het lespakket Egypte: https://www.rmo.nl/wp-content/uploads/2017/02/Egypte_projectweekpakket_2016.pdf [bb]
- Hoe worden mummies gemaakt? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/hoe-worden-mummies-gemaakt

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Laat de kinderen in 3-5 zinnen van rechts naar links (dus omgekeerd van normaal) schrijven, wat ze hebben onthouden van het filmpje of de tekst.
- Laat de kinderen een Kahoot quiz maken over de informatie uit de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een dobbelspel doen waarbij bij elk aantal ogen een vraag hoort. De kinderen beantwoorden de vragen gekoppeld aan de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een stappenplan schrijven over hoe je een piramide bouwt.
- Geef de kinderen voorafgaand aan het kijken van het filmpje de opdracht om alle getallen die ze voorbij zien komen en horen te noteren op een wisbordje. Daarna vertellen ze in 2-tallen aan elkaar wat die getallen te maken hebben met wat ze hebben gezien in het beeldfragment.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- De kinderen laten in een toneelstuk zien hoe zij denken dat een farao zijn dag eruit zag. Hierin verwerken ze de verschillende taken waar ze over hebben geleerd.

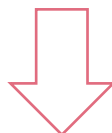

- Laat de kinderen zichzelf als farao afbeelden: Door een zwart-wit foto van henzelf en-profile uit te printen en vervolgens uit te laten knippen. Ze tekenen zelf de passende kleding erbij.
- Speel wie ben ik. Maak 2-tallen. Elk kind kiest 3 farao's uit en schrijft op een blaadje waarom die farao bekend is geworden. Benoem het kenmerk van de farao en de ander moet raden om welke farao het gaat. Doe dit om de beurt.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Wat zou ik mee willen nemen als ik na mijn dood gemummificeerd in een piramide gelegd werd en waarom? (Persoonlijke relevantie)
- Waarom zou je vroeger wel of niet willen leven in Egypte? (Waardebeoordeling)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerp 3 Wat maakte Cleopatra bijzonder?

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat Cleopatra een beroemde Egyptische vorstin was.
- Ik weet dat Cleopatra in een andere tijd leefde dan de tijd van de piramides.
- Ik kan een paar kenmerken van het leven van Cleopatra benoemen.

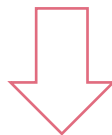
Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Lees een verhaal voor over Cleopatra (zie teksten bij inspiratie deel 2). Hoe denken de kinderen dat Cleopatra eruit zag? Laat ze dit tekenen.
- Bekijk het schilderij 'Cleopatra en Caesar' (Of 'Cleopatra voor Caesar') van Jean-Leon Gerome uit 1866:

Op dit schilderij zijn Cleopatra en Julius Caesar te zien. Laat de kinderen vervolgens met een coöperatieve werkvorm, zoals tweegesprek of binnenkring, buitenkring in gesprek gaan. Vragen die je aan de kinderen kunt stellen: Waar staan beide leiders precies op het schilderij? Waarom zou de maker van dit schilderij hiervoor gekozen hebben? Waarom denk je dat Cleopatra half naakt wordt afgebeeld? Wie zou die man naast Cleopatra kunnen zijn? Wat vind jij van dit schilderij in de manier waarop beide leiders van twee grote wereldrijken worden afgebeeld? Welke titel zou je aan dit schilderij geven?

- Laat de kinderen strips lezen Astrix en Obelisk waarin Cleopatra voorkomt of kijk de film 'Astrix en Obelix Meet Cleopatra'.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)

(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Overkoepelend bij alle deelthema's kun je het lespakket van het Rijksmuseum van Oudheden gebruiken: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/egypte-pakket-in-de-klas/>

Filmpjes:

- Julius Caesar en Cleopatra: <https://schooltv.nl/video/julius-caesar-en-cleopatra-machtsbeluste-minnaars/> [mb/bb]
- Wie was Cleopatra? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/wie-was-cleopatra [mb/bb]

Teksten:

- Het geheim van Cleopatra: <https://docplayer.nl/143604939-Het-geheim-van-cleopatra.html> [mb/bb]
- Cleopatra de koningin van Egypte: <https://historiek.net/cleopatra-vii-egyptische-koningin/6636/> [bb]
- Boekentip: Wees blij dat je Cleopatra niet bent, Jim Pipe

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Laat de kinderen in 3-5 zinnen van rechts naar links (dus omgekeerd van normaal) schrijven, wat ze hebben onthouden van het filmpje of de tekst.
- Laat de kinderen een Kahoot quiz maken over de informatie uit de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een dobbelspel doen waarbij bij elk aantal ogen een vraag hoort. De kinderen beantwoorden de vragen gekoppeld aan de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een stappenplan schrijven over hoe je een piramide bouwt.
- Geef de kinderen voorafgaand aan het kijken van het filmpje de opdracht om alle getallen die ze voorbij zien komen en horen te noteren op een wisbordje. Daarna vertellen ze in 2-tallen aan elkaar wat die getallen te maken hebben met wat ze hebben gezien in het beeldfragment.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Bronnenonderzoek en het maken van een tijdbalk. In de bronnenopdracht leren de kinderen of de mythes over Cleopatra ook echt waar zijn. Daarna krijgen de kinderen kaartjes met daarop verschillende belangrijke gebeurtenissen uit het leven van Cleopatra. Zij krijgen ook een tijdbalk. De kinderen moeten door goed te lezen, na te denken en samen te overleggen de kaartjes op de juiste plaats in de tijdbalk plakken. <https://geschiedenisendidactiek.wp.hum.uu.nl/lessen/verschillende-oefeningen-cleopatra-oostzeehandel-gouden-eeuw-terrorisme-20e-eeuw-en-middeleeuwen/>
- Maak een facebookpagina over Cleopatra: <https://drive.google.com/file/d/0B9j-gVyDFheZWmNHX0JJS3c0WFU/view?resourcekey=0-w7ceQzq82iy6i8q6ldq4aw>
- Maak een pruiк van Cleopatra: https://cdn.schooltv.nl/fileadmin/PROGRAMMA/Basisonderwijs/WelkomBijDeRomeinen/afl2_Cleopatra.pdf

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Wat maakte Cleopatra bijzonder? (Onderzoeken, waardebeoordeling)
- Hoe zag Cleopatra er echt uit? (Onderzoeken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)
Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

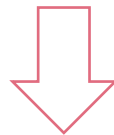
Onderwerp 4 Hiërogliefen

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat het schrift van de Egyptenaren uit hiërogliefen bestond.
- Ik weet wat papyrus is en dat de Egyptenaren dat als papier gebruikten.
- Ik weet wat de steen van Rosetta is en dat deze heeft geholpen om hiërogliefen te ontcijferen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Vertel een verhaal met plaatjes: De Egyptenaren gebruikten plaatjes om woorden mee te schrijven. Laat de kinderen ook een verhaal met plaatjes schrijven. Ga op zoek naar pictogrammen of herkenbare simpele plaatjes. Dit kunnen mens- of dierfiguren zijn, afbeeldingen die bepaalde acties uitbeelden (lopen, klimmen, zwemmen) of voorwerpen (stoel, huis, taart, fiets). Hiermee kunnen de kinderen 'zinnen' maken, zoals [aap] + [eten] + [appel].
- Zet een zin of woord in hiërogliefen en laat de kinderen proberen te ontcijferen wat er staat.
- Laat kinderen verkeersborden, tekens bij de wc, andere picto's zien. Vraag wat deze betekenen en wat dat met de Egyptenaren te maken heeft.
- Vergelijk hiërogliefen met emoticons (zie onderstaande afbeelding)

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Overkoepelend bij alle deelthema's kun je het lespakket van het Rijksmuseum van Oudheden gebruiken: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/egypte-pakket-in-de-klas/>
- Brononderzoek de steen van Rosetta: <https://skfb.ly/6stSI> (Bijlage 2)
- Lespakket Hiërogliefen: [https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/egypte-pakket-in-de-klas/\[mb/bb\]](https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/egypte-pakket-in-de-klas/[mb/bb])

Filmpjes:

- Kennisoverdracht (14:58): (Stopzetten bij 7:37 en eventueel aan het einde van de les afkijken.) <https://schooltv.nl/video/histoclips-de-oude-egyptenaren/> [bb]
- Studio snugger: We schrijven van links naar rechts... (2:30 min.) <https://schooltv.nl/item/we-schrijven-van-links-naar-rechts-omdat-dat-de-draairichting-van-de-aarde-is-is-het-snugger-of-kl> [mb/bb]

Teksten:

- Hoe weten we hoe we hiërogliefen moeten uitspreken? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/hoe-weten-we-hoe-we-hieroglyfen-moeten-uitspreken [mb/bb]
- Steen van Rosetta en de ontcijfering van hiërogliefen: <https://historiek.net/steen-van-rosetta/7660/> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Laat de kinderen in 3-5 zinnen van rechts naar links (dus omgekeerd van normaal) schrijven, wat ze hebben onthouden van het filmpje of de tekst.
- Laat de kinderen een Kahoot quiz maken over de informatie uit de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een dobbelspel doen waarbij bij elk aantal ogen een vraag hoort. De kinderen beantwoorden de vragen gekoppeld aan de tekst of het filmpje.
- Laat de kinderen een stappenplan schrijven over hoe je een piramide bouwt.
- Geef de kinderen voorafgaand aan het kijken van het filmpje de opdracht om alle getallen die ze voorbij zien komen en horen te noteren op een wisbordje. Daarna vertellen ze in 2-tallen aan elkaar wat die getallen te maken hebben met wat ze hebben gezien in het beeldfragment.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Laat de kinderen hun naam in hiërogliefen schrijven en vervolgens uit klei 'hakken' (zie bijlage 3).
- Schrijf je naam in hiërogliefen via <https://www.eclecticsite.be/kids/hieroglyf.htm> kies 'Je naam in hiërogliefen'
- Schilder hiërogliefen met zand <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2012/10/Goden-uit-Egypte1.pdf>
- Hiërogliefen woordzoeker. blz. 48, bijlage 6 via lespakket [Egypte projectweekpakket 2016.pdf \(rmo.nl\)](#)
- Maak samen met de kinderen papyrus om op te schrijven.

Benodigdheden: bruine papieren zak, witte lijm, water, bakpapier, kom en roerstaaf.

Stappenplan:

1. Scheur de bruine papieren zak in stroken van 2,5 cm breed van gelijke lengte.
2. Maak in een kom een mengsel van half lijm en half water. (Om één vel papyrus te maken, heb je van elk slechts ongeveer 1/4 kopje nodig.)
3. Doop de bruine papieren stroken in het lijmengsel en verwijder overtollige lijm.
4. Leg de stroken naast elkaar op het vetvrij papier en laat ze een beetje overlappen.
5. Breng nog een laag stroken in een rechte hoek op de eerste laag aan.
6. Laat het een nacht goed drogen.
7. Haal het papyrusvel van het bakpapier af en versier het met verf of kleurpotloden.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidsdoel)

- Waarom is de ontdekking van de steen van Rosetta belangrijk geweest voor onze kennis over het oude Egypte? (Vervanden leggen)
- Hoe zou jij kennis en verhalen overdragen als er geen schrift bestond? (Creatief denken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- **De rivier de Nijl:**
  - Ik weet dat de Nijl een belangrijke rivier voor Egypte is.
  - Ik weet dat de Nijl zorgde voor een vruchtbare grond waardoor er landbouw ontstond aan de oevers van de Nijl.
  - Ik weet dat Caïro de hoofdstad van Egypte is en ik weet waar Caïro ligt.
  - Groep 6-7-8: Ik kan de vijf landen opnoemen waar de Nijl doorheen stroomt.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren.

Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Verzamel vragen
Leerlingen schrijven vragen op over de kennis die ze zojuist hebben geleerd en stellen deze vragen aan leerlingen al lopend over het plein.
- Hoekenquiz
Je stelt een vraag aan de klas en elke hoek van het klaslokaal representeert een ander antwoord. De leerlingen lopen naar de hoek van hun keuze. Je kunt ook voor een links-rechtsvariant kiezen waarbij je twee antwoorden hebt
Andere variant van de werkvorm hoeken:
Zorg voor verschillende vragen of opdrachten en hang ze op verschillende plekken in de klas op. De leerlingen gaan in kleine groepjes langs de verschillende hoeken en bespreken steeds de vraag of opdracht.
- Sorteren
Geef de leerlingen verschillende plaatjes van bijvoorbeeld diersoorten of gebeurtenissen uit de geschiedenis. Laat ze deze plaatjes op volgorde leggen of in categorieën sorteren. Waarom hebben ze deze keuzes gemaakt?
- Stellingen & post-it's
Schrijf enkele stellingen op het bord. Deel groene en rode post-it's uit. Laat de leerlingen een groene post-it pakken als ze denken dat de stelling klopt en rood als ze denken dat deze fout is. Op de post-it schrijven ze een onderbouwing zodat je eventuele misvattingen snel kan vinden en bespreken.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)

(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Overkoepelend bij alle deelthema's kun je het lespakket van het Rijksmuseum van Oudheden gebruiken: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/egypte-pakket-in-de-klas/>

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggestie:

- Filmpje over de Nijl: <https://www.youtube.com/watch?v=-57jNydrM8I>

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggestie:

- <https://www.natgeojunior.nl/informatie/de-nijl/>

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Wandel - wissel uit: Alle leerlingen verspreiden zich onafhankelijk van elkaar in het lokaal. Als de leerkracht 'Sta still!' roept, dan stopt iedereen. Elke leerling vormt een duo met degene die het dichtst bij staat. De leerkracht stelt een vraag of geeft een opdracht. De duo's wisselen hun antwoorden uit.
- Tweegesprek op tijd.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Maak een tekening over het onderwerp.
- Doe een taalronde (combinatie van lezen/schrijven/spreken/luisteren/beeld).
- ABC brainstorm: vul bij iedere letter een woord in uit de tekst of een woord wat met het onderwerp te maken heeft.
- Gedeelde presentatie. Vooral geschikt wanneer leerlingen zelf hun onderwerp van de verdiepende les kiezen.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

Kies een Denkbubbel in je verwerkingsvorm.

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdswinst.)

Atelier Vikingen

Onderwerp 1 Veroveringen en ontdekkingen

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat Vikingen ook wel Noormannen werden genoemd omdat dat bewoners van Noorwegen, Zweden en Denemarken waren.
- Ik weet dat ze andere gebieden veroverden en plunderden.
- Ik weet in welke gebieden op de wereld de Vikingen zijn geweest en kan deze aanwijzen op de kaart.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Hang een slinger in je klas met afbeeldingen uit het Vikingtijdperk, voor afbeeldingen zie <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>. Laat de kinderen door de klas lopen en als de tijd om is in groepjes uitwisselen wat hen het meest is opgevallen.
- Geef de leerlingen kaartjes van de landen die de Vikingen hebben veroverd. Weten de leerlingen waar deze landen liggen? Ze doen een gok op een lege wereldkaart. Daarna controleren ze het met een atlas.

Kaart van de Vikinggebieden in de 8e (donkerrood), 9e (rood), 10e (oranje) en 11e (geel) eeuw. De groene gebieden waren het slachtoffer van regelmatige rooftochten door Vikingen.

- Beluister oorlogskreten van de Vikingen: <https://www.youtube.com/watch?v=dz0pj4flvZc>. Wat zouden ze zeggen?

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het museum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

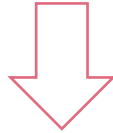
Filmpjes:

- Vroeger en zo: De Vikingen komen (15 min.) <https://schooltv.nl/item/vroeger-zo-de-vikingen-komen> [bb]
- De Vikingen. Avonturiers uit het noorden (3 min.) <https://schooltv.nl/item/de-vikingen-avonturiers-uit-het-noorden> [mb/bb]

Teksten:

- Verhaal uit boek van Arend van Dam & Alex de Wolf: Lang geleden...Het verhaal: Rorik de Deen [mb/bb]

- Tekst Zonnestorm laat zien wanneer Vikingen Amerika ontdekten:
<https://historianet.nl/beschavingen/vikingen/zonnestorm-laat-zien-wanneer-vikingen-amerika-ontdekten?fbclid=IwAR3qz2qCQWTq82jT8unNYuTb91XBnBOCKM78OXN3k1bx6xjeg nH2AviuZiM> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Loop naar de kant van de stelling die het beste bij je past. Zet een paar stellingen op het bord, de leerling loopt of naar de ene of naar de andere kant van het lokaal afhankelijk welke stelling beter bij hem of haar past. Bijvoorbeeld:

Loop naar linkerkant van het lokaal

*Ik vind het slim dat Vikingen op zoek gingen naar nieuw land
Ik zou over zee gaan
Ik zou met andere volken gaan praten
Etc.*

Loop naar rechterkant van het lokaal

*Ik vind dat Vikingen op hun eigen land hadden moeten blijven
Ik zou over land gaan
Ik zou met andere volken gaan vechten*

- Maak een schets van een Vikingschip. Schrijf de kenmerken van het schip er bij.
- Dobbel een drakkar, spel wordt uitgelegd op blz. 102 van het lespakket
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> Schrijf op in steekwoorden waar het in het filmpje over gaat, verdeel deze woorden onder in categorieën, bijvoorbeeld: goden, huizen, boten, veroverde gebieden, wapens. Deze woorden kan je later gebruiken bij het maken van een kwartet.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Schrijf een dagboekverhaal vanuit een Viking. Welke avonturen maakte hij mee? Welke veroveringen en ontdekkingen? Teken ook de route op een wereldkaartje.
- Maak net als een Skald (= een Noordse hofdichter) een gedicht over de veroveringen en ontdekkingen van de Vikingen, In dit soort gedichten komen rijmwoorden en alliteratie voor.
  - Het onderwerp is: ga mee op rooftocht
  - Overdrijf over de moed van de hoofdman
  - Gebruik je fantasie: gebruik bijvoorbeeld het woord 'strijdzwet' in plaats van bloed.
- Maak een zonnewijzer, binnen of buiten de klas.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppelt je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

- Als jij een Viking was geweest, zou jij dan je familie zo lang in de steek laten? Waarom wel of waarom niet? (Perspectief nemen)
- Op welke andere manier hadden de Vikingen nieuw land kunnen veroveren? (Creatief denken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 2 Vikingschepen (drakars) en nautische uitvindingen

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik kan de kenmerken van een Vikingschip omschrijven.
- Ik ken verschillende uitvindingen die de Vikingen hebben bedacht voor hun zeereizen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Hoe ziet een Vikingschip eruit? Teken wat je denkt. Controleer met een foto.
- Neem een bak met water en leg daarin een stuk hout. Wat gebeurt er? Laat de kinderen in groepjes een voorspelling doen. Welk groepje had gelijk?
- Hang de tien uitvindingen door de Vikingen verspreid op door de klas. Laat de leerlingen langs de uitvindingen lopen en ze bespreken. Welke uitvinding vonden ze het meest handig? Welke uitvindingen gebruiken wij nu nog?
(<https://nl.mydailyselfmotivation.com/articles/our-world/10-amazing-viking-inventions-and-innovations.html>)

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het museum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren.
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

Filmpjes:

- Wie waren de Vikingen (1:17 min.) <https://schooltv.nl/item/wie-waren-de-vikingen-stoere-blikken-dikke-baarden-en-helmen-met-hoorns> [bb]
- Engelstalig filmpje over hoe een Vikingschip gemaakt werd (4 min.)
<https://youtu.be/eGLu2Frqwis> [bb]
- Engelstalige animatie over de geschiedenis van een Vikingsschip (5 min.)
<https://youtu.be/kge0c2mNmRQ> [bb]
- Aflevering Huisje Boompje Beestje over boten bouwen (15 min.)
<https://schooltv.nl/item/huisje-boompje-beestje-boten> [mb]
- Engelstalig filmpje over effectiviteit van de Vikingschepen (4 min.)
<https://youtu.be/buleZJ1bRZE> [bb]

Teksten:

- Korte tekstjes over de Vikingen als scheepsbouwers:
<https://spreekbeurten.info/vikingen.html> [mb/bb]
- Meerdere informatieve teksten en voorleesverhalen te vinden op:
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> [mb/bb]
- Artikel over schip zonder zeil <https://historianet.nl/beschavingen/vikingen/pas-ontdekt-noors-vikingschip-had-geen-zeil>
- Tien Viking uitvindingen: <https://nl.mydailyselfmotivation.com/articles/our-world/10-amazing-viking-inventions-and-innovations.html> [Engels/bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Loop naar de kant van de stelling die het beste bij je past. Zet een paar stellingen op het bord, de leerling loopt of naar de ene of naar de andere kant van het lokaal afhankelijk welke stelling beter bij hem of haar past. Bijvoorbeeld:

Loop naar linkerkant van het lokaal

*Ik vind het slim dat Vikingen op zoek gingen naar nieuw land
 Ik zou over zee gaan
 Ik zou met andere volken gaan praten
 Etc.*

Loop naar linkerkant van het lokaal

*Ik vind dat Vikingen op hun eigen land hadden moeten blijven
 Ik zou over land gaan
 Ik zou met andere volken gaan vechten*

- Maak een schets van een Vikingschip. Schrijf de kenmerken van het schip er bij.
- Dobbel een drakkar, spel wordt uitgelegd op blz. 102 van het lespakket <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> Schrijf op in steekwoorden waar het in het filmpje over gaat, verdeel deze woorden onder in categorieën, bijvoorbeeld: goden, huizen, boten, veroverde gebieden, wapens. Deze woorden kan je later gebruiken bij het maken van een kwartet.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

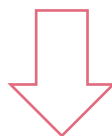
Werkvorm:

- Maak een vernieuwend ontwerp voor een Vikingschip.
- Speel wat ben ik met de uitvindingen door de Vikingen.
- Gutsen: maak op linoleum een schets van een Vikingschip. Guts de lijnen en maak vervolgens een zeefdruk van je ontwerp

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebepaling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Waarom was het heel belangrijk dat de Vikingschepen snel en stevig waren? (Waardebepaling)
- Hoe weet ik dat Vikingschepen er echt zo hebben uit gezien, waar blijkt dat uit? (Onderzoeken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 3 Het dagelijks leven en het geloof van de Vikingen

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet hoe een Vikingdorp er uitzag.
- Ik weet dat de dagen van de week vernoemd zijn naar goden van De Vikingen.
- Ik weet dat de Vikingen Runen gebruikten om te schrijven.
- Ik ken de belangrijkste Vikinggoden: Odin, Thor, Freyr.
- Ik ken een paar mythen en sagen van de Vikingen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- See think wonder bij een afbeelding van een Vikingen dorp:
<https://visitskane.com/culture-history/experience-viking-age-skane>
- Lees een mythe voor over Odin, Thor of Freyr. De kinderen maken een tekening bij het verhaal.
- Zing of laat het lied 'Maandag, dinsdag, woensdag, donderdag...' horen. Wat heeft dat met de Vikingen te maken?
- Welke twee runentekens herken je in het symbool van Bluetooth? (Het symbool voor Bluetooth is een combinatie van zijn initialen, H en B in runen)

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het museum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren.
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

Filmpjes:

- Vroeger en zo: De Vikingen komen (15 min.) <https://schooltv.nl/item/vroeger-zo-de-vikingen-komen> [bb]
- Animatie in het engels (2 min.) <https://youtu.be/3xly7FoiaQY> [bb]
- Waarom hadden Vikings hoorns op hun helmen? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/waarom-hadden-vikingen-hoorns-op-hun-helmen [mb/bb]

Teksten:

- Waar komen de namen van de dagen van de week vandaan? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/de-maatschappij/waar-komen-de-namen-van-de-dagen-van-de-week-vandaan [mb/bb]
- Lees een van de Sagen voor uit het lespakket op blz. 8: Máni & Sol, de maan & de zon, <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> [mb/bb]
- Informatie over het schrift van de Vikingen, het Runenschrift zie de handleiding uit het lespakket blz. 11 <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> [bb]

- Artikel over kleding van Vikingen:
<https://historianet.nl/beschavingen/vikingen/vikingkleding-overleefde-ruim-1000-jaar-onder-de-grond> [bb]
- Verhaal uit boek van Arend van Dam & Alex de Wolf: Lang geleden...Het verhaal: Prinses Judith en ridder Boudewijn [mb/bb]
- Tekst over Vikingen, het is een samenvatting van het Junior Informatieboekje dus ook goed zelf te lezen door kinderen <https://www.docukit.nl/spreekbeurt/vikingen> [mb/bb]
- Artikel over gevonden speelgoedboot
<https://historianet.nl/beschavingen/vikingen/speelgoedboot-geeft-inzicht-in-leven-van-vikingkinderen>
- Boekentip: Land in zicht, Vikingen veroveren de wereld van Fiona Macdonald en Fiona MacKay [mb/bb]

- Boekentip Willewete De Vikingen. [mb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Loop naar de kant van de stelling die het beste bij je past. Zet een paar stellingen op het bord, de leerling loopt of naar de ene of naar de andere kant van het lokaal afhankelijk welke stelling beter bij hem of haar past. Bijvoorbeeld:

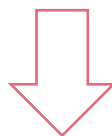
Loop naar linkerkant van het lokaal

*Ik vind het slim dat Vikingen op zoek gingen naar nieuw land
Ik zou over zee gaan
Ik zou met andere volken gaan praten
Etc.*

Loop naar linkerkant van het lokaal

*Ik vind dat Vikingen op hun eigen land hadden moeten blijven
Ik zou over land gaan
Ik zou met andere volken gaan vechten*

- Maak een schets van een Vikingschip. Schrijf de kenmerken van het schip er bij.
- Dobbel een drakkar, spel wordt uitgelegd op blz. 102 van het lespakket <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/> Schrijf op in steekwoorden waar het in het filmpje over gaat, verdeel deze woorden onder in categorieën, bijvoorbeeld: goden, huizen, boten, veroverde gebieden, wapens. Deze woorden kan je later gebruiken bij het maken van een kwartet.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Bedenk een ander einde voor een mythe voor over Odin, Thor of Freyr.
- Maak een kwartet over het leven van de Vikingen, gebruik de lijst met categorieën en woorden die je hebt opgeschreven bij de werkvorm begrijpen en onthouden.

- **Krassen in klei**
Omdat de runetekens uitsluitend uit rechte strepen bestaan, leent het schrift zich er uitstekend voor om in steen of hout gekrast of gesneden te worden. Maar het kan ook in klei worden gekrast. Geef de kinderen een plak klei en verschillende stokjes of werktuigen. Laat ze uitzoeken met welke instrumenten ze hun naam (of een ander woord) het beste in de klei kunnen krassen.
- Speel het spel vuurreus, ijsreus zie blz. 19 uit het lespakket
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidsdoel)

- Wat gebruiken wij nu nog van de Vikingen? (Persoonlijke relevantie)
- Waarom gingen de Vikingen op zoek naar ander land? (Verbanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

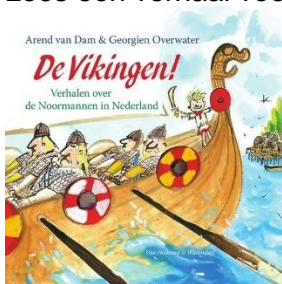
Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- **De Vikingen in Nederland**
  - Ik weet dat we door allerlei archeologische vondsten als, sieraden, aardewerk, glas, zilver en munten hebben kunnen achterhalen dat de Vikingen in Nederland zijn geweest.
  - Ik weet dat Dorestad, nu Wijk bij Duurstede, een aantal keer is overvallen door de Vikingen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Lees een verhaal voor uit het boek Vikingen van Arend van Dam:

- Bekijk de fibula van Dorestad. Wat denken de kinderen dat dit is? <https://www.rmo.nl/collectie/topstukken/broche-fibula-in-de-vorm-van-twee-in-elkaar-passende-kruisen/> Wat zal het met De Vikingen in Nederland te maken hebben? Waarom is dit een belangrijkste vondst voor Nederland?

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren.

Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Deel het begrip of thema en laat leerlingen alles opschrijven wat er in hen opkomt. Jij kan als docent fanatiek meeschrijven op het bord, maar je kan ook een online woordenwolk maken. Handige tool kan zijn: <https://www.woordwolk.nl/>
- Openvragen QUIZ. Geef een quiz! Een quiz kan je natuurlijk op allerlei manieren inzetten. Leerlingen antwoorden laten opschrijven. Daarbij is het belangrijk dat je open vragen stelt. Als je kiest voor meerkeuzevragen kunnen de leerlingen de antwoorden herkennen en is het leerrendement niet groot.
- Interviewen! Deel voor de les het onderwerp/thema waar de instructie over gaat. Laat leerlingen vervolgens vragen bedenken en elkaar interviewen. Daarbij is het belangrijk dat ze nieuwsgierig zijn en goed doorvragen. Bespreek na het interviewen klassikaal welke antwoorden de leerlingen hebben gekregen. Let op: het is belangrijk dat je leerlingen wel leert wat goede vragen zijn. Dus besteed daar ook aandacht en tijd aan in je les. In het begin kost het wat tijd, maar als leerlingen het eenmaal zijn gewend, werkt het als een tierelier.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het museum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren.
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Kort filmpje, waarom kwamen de Vikingen naar Nederland?
<https://schooltv.nl/video/waarom-kwamen-de-vikingen-naar-nederland-op-jacht-naar-kostbaarheden-en-vrouwen/#q=vikingen%20in%20nederland> [mb/bb]
- Kort filmpje over de fibula van Dorestad:
<https://www.youtube.com/watch?v=o6CHLivJi5k> [mb/bb]

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Teksten over De Vikingen in Nederland op pagina 4-6 van het lespakket Vikingen:
https://www.rmo.nl/wp-content/uploads/2018/12/RMO_projectweekpakket_Vikingen_digitaal_def_met-links.pdf
- Tekst over de fibula van Dorestad op pagina 21 van het lespakket Vikingen:
<https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/projectweekpakket-vikingen/>

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Kleurentest. Zorg dat bij iedere leerling 3 kleuren kaartjes op tafel liggen. Eerst geef je instructie aan de klas of laat je een instructiefilm zien. Vervolgens stel je diverse vragen aan de klas over de stof waarbij ze kunnen kiezen voor 3 meerkeuzeantwoorden. Elke kleur staat voor een bepaald antwoord. Na het stellen van de vraag houden leerlingen allemaal de kleur omhoog van het antwoord waarvan zij denken dat het juist is.
- Zinnen afmaken. De leerkracht laat steeds 'gaten' vallen tijdens het uitleggen. De leerling moet het gat in de zin aanvullen. Dat gat kan bijvoorbeeld slaan op een formule, een apparaat, een voorbeeld, een oorzaak, een begrip, een korte uitleg of een conclusie. De leerling vult het gat eerst individueel, daarna vergelijkt hij het in een groepje. Tenslotte worden de bevindingen van de leerlingen klassikaal besproken om het beste 'antwoord' te vinden.
- Zoek de fout. De leerkracht geeft een tekst met daarin verschillende fouten. Dat kunnen tekstuele fouten zijn bij taal of verkeerde conclusies bij aardrijkskunde of de verkeerde formules enzovoort. De leerlingen moeten in onderling overleg de fouten er uit halen en de tekst verbeteren.

- Vraag en antwoordslang. Het eerste kaartje, voor de leerkracht, heeft de eerste vraag. Het is handig om dit kaartje te merken. De leerkracht stelt de vraag op het kaartje. Een van de leerlingen heeft het antwoord op de vraag op de achterkant van zijn kaartje vermeld staan. De leerling met het antwoord op de eerste vraag draait zijn kaartje om en leest de tweede vraag. Enzovoort. Het laatste antwoord staat weer op het kaartje van de docent. Het aantal kaartjes moet minstens gelijk zijn aan het aantal leerlingen in een klas. Het mogen er natuurlijk ook meer zijn.
- 1 tegen 100 (maar dan tegen de klas).

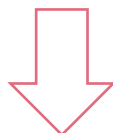
Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Bedenk wist-je-datjes over de Vikingen in Nederland.
- Maak een collage over de Vikingen in Nederland
- Maak de archeologische vondsten als, sieraden, aardewerk, glas, zilver en munten van klei.
- Speel het na: de fibula
De fibula van Dorestad geldt als een van de belangrijkste vondsten uit de Nederlandse Archeologie; zie bijvoorbeeld de website van de Canon van Nederland. Ooit moet iemand er prachtig hebben uitgezien met dit grote sieraad, met al dat goud en die gekleurde vlakjes. Zoals te lezen valt in de tekst, is het sieraad mogelijk door Vikinggeweld in de put beland. Was dat expres, of een ongeluk? En wie heeft dat dan gedaan?
Lees de tekst over het sieraad samen goed door.
Laat de leerlingen in groepjes bedenken wat er allemaal gebeurd kan zijn. Laat elke groep naspelen wat volgens hen het meest waarschijnlijke scenario is. Hoe denkt de rest van de klas daarover?

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Onderzoeksopdracht: Geef de kinderen afbeeldingen van allerlei uitvindingen en voorwerpen die belangrijk waren voor de Vikingen. Laat ze uitzoeken waar het voorwerp of de uitvinding voor werd gebruikt. Maak hier een informatiekaart over. Presenteer jouw voorwerp met informatie aan je klasgenoten. (je kunt hier technische vragen aan toevoegen over bijv. het materiaal of de wijze van bewerken).
- Voer een debat. <http://www.debatindeklas.nl/>
- Maak een voorstelling/show over het onderwerp.
- Leg verschillende dichtvormen uit en laat kinderen een vorm kiezen en vervolgens een gedicht maken over het onderwerp.
- Schrijf een fantasieverhaal over het onderwerp.
- Maak een 3D tekening.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidsdoel)

Kies een Denkbubbel in je verwerkingsvorm. Bijvoorbeeld:

- Hoe kunnen we zien dat de Vikingen in Nederland zijn geweest? (Onderzoeken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdwinst.)

Atelier Maya's, Azteken en Inca's

Onderwerp 1 Maya's

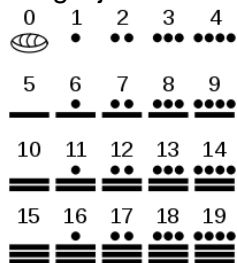
Kennisdoelen/onderwerpen

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de Mayacultuur benoemen, zoals bijvoorbeeld:

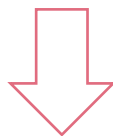
- Ik weet dat de Maya's de zon en de maan heel belangrijk vonden en veel wisten van astronomie.
- Ik weet hoe het 20-talig stelsel van de Maya's werkt.
- Ik weet hoe de Maya kalender er uit ziet en is gebaseerd op de zon.
- Ik weet hoe het Maya schrift er uit ziet.
- Ik weet hoe het Pelote spel gespeeld werd.
- Ik herken de Chichen Itza tempel en weet dat het één van de wereldwonderen is.
- Ik weet dat de Mayacultuur is verdwenen en niemand weet hoe dat komt.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Vergelijk het 20-talig stelsel van de Maya's met onze eigen manier.

- Luister naar Maya muziek: <https://www.youtube.com/embed/n-7k7iAmcK4>
- Vertel het volgende verhaaltje. Wat vinden de kinderen hiervan?
"Mam, mam, kom eens!" roept Pim. Pim kijkt naar het journaal. "Wat is er Pim?" vraagt de moeder van Pim. "Ze zeggen op het journaal dat de wereld vergaat in 2012." zegt Pim bang. "Wel nee, dat zeggen de Maya's, maar dat is een heel oud volk. Zij hadden toen nog niet zoveel onderzoeken gedaan als wij. Dat gaat niet gebeuren Pim, je hoeft niet bang te zijn." zegt zijn moeder geruststellend.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Maya's, Inca's en Azteken, zo weet je het verschil:
<https://historianet.nl/beschavingen/maya-s-inca-s-en-azteken-zo-weet-je-het-verschil>

Filmpjes:

- De Maya's – een plotseling verdwenen beschaving: <https://schooltv.nl/video/de-mayas-een-plotseling-verdwenen-beschaving/#q=maya> [mb/bb]
- De Indianen – een verborgen of een verdwenen cultuur? <https://schooltv.nl/video/de-indianen-een-verborgen-of-een-verdwenen-cultuur/#q=maya's> [mb/bb]

Teksten:

- Een piramide van de Maya's: https://web-jack.nl/Public/Webpaden/Diversen/7-Wereldwonderen/vraag_2_Chichen_Itza.pdf [mb/bb]
- Waar komen de Maya's vandaan? <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/waar-komen-de-maya-s-vandaan/> [bb]
- Hoe werkt het 20-talig stelsel van de Maya's? <https://dodona.ugent.be/nl/activities/6902452/#:~:text=Alle%20mayacijfers%20boven%20de%20derde,%C3%97%2020%20%3D%20144000%20%2C%20enzoverder.> [bb]
- De jaartelling van de Maya's: <https://www.rekenen-oefenen.nl/instruction/rekenen/meten-en-meetkunde/tijd/jaartallen/de-jaartelling-van-de-maya-s> [mb/bb]
- Tekst over de Chichen Itza: <https://www.wereldwonderen.com/nieuwe-wereldwonderen/chichen-itza> [bb]
- <https://www.mayasite.nl/> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Bedenk vragen bij de gelezen tekst en ruil daarna van blaadje met een klasgenoot en beantwoord de vragen. (Bijlage 4, maar kan ook met een zelfgekozen tekst.)
- Maak een memory met de begrippen uit de tekst. (Bijlage 4.)
- Vat de tekst samen door maximaal 5 woorden te gebruiken per alinea. (Bijlage 4.)
- Maak een mindmap met hoofd- en bijzaken over een indianenstam. Vul deze aan het eind van de lessen aan met een andere kleur.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

- Laat de kinderen onderzoeken hoe de Maya's handeldreven. Speel dit uit in een toneelstuk of poppenkast.
- Maak zelf Maya kunst met een aardappelstempel

- Leer vermenigvuldigen zoals de Maya's: <http://wiskundevan4tot20.blogspot.com/2012/01/lesidee-vermenigvuldigen-zoals-de-mayas.html>. Vergelijk het met onze manier van vermenigvuldigen.
- Speel het Pelote spel: <https://www.middenamerika.nl/guatemala/reisgids/sporten-pelote-het-heilige-balspel/>

- Verdiepende opdracht. De Maya's gebruikten 2 kalenders. Hoe deze gebruikt werden zie je m.b.v. 2 tandwielen:
https://www.exploratorium.edu/ancientobs/chichen/docs/Mayan_Calendar.pdf [Engels]

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

- Hoe belangrijk is het dat een cultuur blijft bestaan? (Waardebeoordeling)
- Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende indianenvolkeren? (Vervanden leggen.)
- Vergelijk hoe het bestuur in jouw stad is geregeld vergeleken met het bestuur van een indianenvolk. (Persoonlijke relevantie.)
- Hoe zag het leven van een Maya, Inca of Azteken eruit? (Perspectief nemen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerp 2 Azteken

Kennisdoelen/onderwerpen

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de cultuur van Azteken benoemen, zoals:

- Xocaotl (Chocolademelk). Ik weet dat de cacao boon heilig was voor de Azteken, ze vonden dit op het hart lijken.
- Ik weet dat het rijk van de Azteken in 1519 door Hernan Cortes wordt veroverd.
- Ik weet dat de Azteken veel landbouw bedreven.
- Ik weet wat de Azteken met hun zonnesteen deden.
- De belangrijkste stad van de Azteken, Tenochtitlan, is nu Mexico City.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Laat een foto zien van de Zonnesteen. Waar denken de kinderen dat dit door de Azteken voor werd gebruikt?
De Zonnesteen is de beroemdste van alle Azteekse kunstwerken: een enorme steen van 3 meter breed, gevuld met figuren en symbolen die vertellen over het ontstaan van de aarde. De Azteekse "Zonnesteen" laat elementen van de Azteekse kalender zien.
- Bekijk de rituelen en dans van de Azteken:
<https://www.youtube.com/embed/9vA9R1HTFJ4>
- Drink samen warme chocola – de Azteken wonnen cacao uit cacao bonen, die ze vermengden met water en gebruikten bij religieuze ceremoniën.
- Vergelijk een tandenborstel en tandpasta van nu met de manier hoe de Azteken hun tanden schoonmaakten: kauwgom gemaakt van de hars van bepaalde bomen werd gebruikt om de tanden mee schoon te maken.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Maya's, Inca's en Azteken, zo weet je het verschil:
<https://historianet.nl/beschavingen/maya-s-inca-s-en-azteken-zo-weet-je-het-verschil>
- Memoriëspel over indianen: <https://www.piekie.com/thema/thema-s/indianen-2/gezelschapsspellen-34/memory-indianen-plaatjes> [mb]
- Webpad Indianen: <https://webpad-indianen.yurls.net/nl/page/927234> [mb/bb]

Filmpjes:

- De Azteken – Indianen uit Mexico: <https://schooltv.nl/video/de-azteken-indianen-uit-mexico/> [mb/bb]
- Wie waren de Azteken? https://www.youtube.com/watch?v=Vd_Ixdi2-5E [mb/bb]
- Beelden van de Azteken zonder tekst:
<https://www.youtube.com/watch?v=eqLGKpLC06w&t=4s> [mb/bb]
- Cortes en de mensoffers van de Azteken: <https://www.youtube.com/watch?v=-dc9zJh3p8Y&t=5s> [bb]
- Teotihuacan, zeer oude verlaten tempelstad: <https://schooltv.nl/video/teotihuacan-waar-de-goden-wonen/> [bb]

Teksten:

- Wie waren de Azteken? <https://historianet.nl/beschavingen/de-azteken-wie-waren-de-azteken> [bb]
- Het dagelijks leven van de Azteken: <https://aztekencultuur.wordpress.com/dagelijks-leven/> [bb]
- De cultuur van de Azteken: <https://aztekencultuur.wordpress.com/cultuur/> [bb]
- Hernán Cortés– En de verovering van het Azteekse rijk: <https://historiek.net/hernan-cortes-veroveraar-azteekse-rijk/68335/> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Bedenk vragen bij de gelezen tekst en ruil daarna van blaadje met een klasgenoot en beantwoord de vragen. (Bijlage 4, maar kan ook met een zelfgekozen tekst.)
- Maak een memory met de begrippen uit de tekst. (Bijlage 4.)
- Vat de tekst samen door maximaal 5 woorden te gebruiken per alinea. (Bijlage 4.)
- Maak een mindmap met hoofd- en bijzaken over een indianenstam. Vul deze aan het eind van de lessen aan met een andere kleur.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Er waren ongeveer evenveel talen als er Indianenstammen bestonden. Vaak verstonden zelfs indianen van stammen die dichtbij elkaar woonden, elkaar helemaal niet. Daardoor was het moeilijk om met elkaar te praten, maar daar hadden ze iets op gevonden. Als mensen van verschillende stammen met elkaar wilden praten, gebruikten ze gebarentaal. Dat zijn gebaren met de armen en vingers waarmee ze eenvoudige mededelingen aan elkaar konden doorgeven. Elke indiaan kende deze gebarentaal. Maak een eigen gebarentaal met de klas.
- Maak een reisgids naar Mexico-Stad. Zorg voor veel historische informatie over de Azteken.
- Bouw een tempel, trappiramide of paleis na.
- Maak een infoblad over Hernán Cortés vol met feitjes.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Hoe belangrijk is het dat een cultuur blijft bestaan? (Waardebeoordeling)
- Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende indianenvolkeren? (Vervolgen leggen.)
- Vergelijk hoe het bestuur in jouw stad is geregeld vergeleken met het bestuur van een indianenvolk. (Persoonlijke relevantie.)

- Hoe zag het leven van een Maya, Inca of Azteken eruit? (Perspectief nemen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 3 Inca's

Kennisdoelen/onderwerpen

Ik kan de belangrijkste kenmerken van de Incacultuur benoemen, zoals bijvoorbeeld:

- Ik weet dat de Inca's de zon en de maan vereerden.
- Ik weet dat de Inca's een belangrijk administratiesysteem hadden waarbij ze rekenden met Quipo (telknopen)
- Ik weet dat de Inca's veel goud hadden en ze vonden dit minder belangrijk dan de Spanjaarden.
- Ik weet dat Francisco Pizarro de Inca's heeft "ontdekt" en heel slecht heeft behandeld.
- Ik weet dat de Inca's een zonnecalender hadden.
- Ik weet dat Machu Picchu een oude Incastad is in Peru en één van de wereldwonderen is.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Laat verschillende telknopen aan de kinderen zien. Waar denken ze dat de Inca's dit voor gebruikten?
- Bezoek de Machu Picchu digitaal. <https://www.airpano.com/360photo/machu-picchu-peru/>
- Wat heb je thuis allemaal voor gouden voorwerpen. Waar zien we om ons heen nog meer gouden voorwerpen?
De Inca's maakten vroeger alles met goud, het was bij hun helemaal niet zoveel waard.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Maya's, Inca's en Azteken, zo weet je het verschil:
<https://historianet.nl/beschavingen/maya-s-inca-s-en-azteken-zo-weet-je-het-verschil>

Filmpjes:

- Wow! Verborgen Incastad Machu Picchu:
<https://www.youtube.com/watch?v=HxJouey0mQA> [mb/bb]
- Aflevering van 3 op reis over de Machu Picchu: <https://www.bnnvara.nl/3opreis/machu-picchu> [bb]
- De Geschiedenis van het Incarijk <https://www.youtube.com/watch?v=HkcNcXG2QdU> [bb]
- 25 indrukwekkende weetjes over de Inca's:
<https://www.youtube.com/watch?v=DOXbAafFuJk> (Engels) [bb]

Teksten:

- Tekst over de Inca's: <https://www.docukit.nl/spreekbeurt/de-incas> [mb/bb]
- Informatie over de Quipu - telknopen: <https://nl.scoutwiki.org/Quipu>
- Een Inca sprookje over een meisje dat met de zon trouwt:
<https://www.beleven.org/verhaal/waarom-de-zonnebloem-zich-altijd-naar-de-zon-dr-aait> [mb/bb]

- Machu Picchu was het Madeira van de Inca's:
<https://historianet.nl/techniek/bouwwerken/machu-picchu-was-het-madeira-van-de-incas> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Bedenk vragen bij de gelezen tekst en ruil daarna van blaadje met een klasgenoot en beantwoord de vragen. (Bijlage 4, maar kan ook met een zelfgekozen tekst.)
- Maak een memory met de begrippen uit de tekst. (Bijlage 4.)
- Vat de tekst samen door maximaal 5 woorden te gebruiken per alinea. (Bijlage 4.)
- Maak een mindmap met hoofd- en bijzaken over een indianenstam. Vul deze aan het eind van de lessen aan met een andere kleur.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Bedenk je eigen telsysteem met de knopen.
- Schrijf je naam of een zin in het Incaschrift:
<https://geofictie.wordpress.com/2014/11/08/inca-schrift/>
- De Inca's kenden geen geld, maar deden aan ruilhandel. Creëer een ruilhandel markt in je klas.
- De oorsprong van het geloof van Inca's, het Intoïsme, kwam uit de Andes, de Inca's dachten dat de zon en de maan hun vader en moeder waren. De Zonnegod was: Inti, de Maangod was: Quilla. De Inca's geloofde in leven na de dood en ze dachten dat de lichamen van hun voorouders weer opstonden. Laat de helft van de klas zich verdiepen in de Zonnegod en de andere helft in de Maangod. Wissel kennis uit en maak een overzicht van verschillen en overeenkomsten.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Hoe belangrijk is het dat een cultuur blijft bestaan? (Waardebeoordeling)
- Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende indianenvolkeren? (Vervanden leggen.)
- Vergelijk hoe het bestuur in jouw stad is geregeld vergeleken met het bestuur van een indianenvolk. (Persoonlijke relevantie.)
- Hoe zag het leven van een Maya, Inca of Azteken eruit? (Perspectief nemen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- **De Spaanse verovering en overkoepelend (Hooft eigenlijk bij de Denkbubbels)**
  - Ik weet dat de Spaanse veroveraars Conquistadores heten.
  - Ik weet waarom Europeanen naar Amerika kwamen.
  - Ik weet waarom de Maya's, Azteken en Inca's makkelijk te verslaan waren.
- **Overkoepelend**
  - Ik weet wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de Maya's, Inca's en Azteken.
  - Ik weet wat de invloed is geweest van de ontdekkingsreizen op het leven en de cultuur van de Maya's, Inca's en Azteken.
  - Ik weet dat de nazaten van de Inca's en de Azteken nog steeds in Zuid-Amerika wonen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Hang verspreid in de klas allerlei plaatjes op over de Maya's, Inca's en de Azteken. Laat de kinderen zich in groepjes verwonderen. Wat zien ze allemaal? Welke overeenkomsten en verschillen kunnen ze benoemen van de verschillende culturen?
- Speel mix en match met plaatjes van de verschillende culturen.
- See think wonder bij foto's van de Chichen Itza, Tenochtitlan en Macchu Pichu.

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren.

Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Deel uit en wissel
Iedere leerling schrijft een onderwerp bijgaande het thema op papier en lopen daar mee over het plein. Aan iedere leerling die ze tegenkomen vragen welke kenmerken er bij het onderwerp passen en dat schrijven ze op.
- Kaartjes met herhaalvragen
Je geeft leerlingen bepaalde stof (bijvoorbeeld herhaalde oefenzinnen bij talen) en deelt de kaartjes met de zin erop uit. Je geeft de leerlingen ongeveer 45 seconden om de vraag te beantwoorden en daarna schuift het kaartje door naar de volgende leerling in de klas. Ik zou aanraden om hiervoor een doordraaischema te maken. De volgende leerling beantwoordt dan weer dezelfde vraag (of vertaalt de zin) die voor hem of haar nieuw is. Zodoende herhalen de leerlingen verschillende oefenzinnen.
- Begrippen noemen en uitleggen
Je noemt een behandeld begrip uit de vorige les of een begrip dat past bij de te behandelen stof en laat de leerlingen het begrip aan elkaar uitleggen. Daarna laat je het goede antwoord zien. Je kunt meeluisteren of de leerlingen het begrip beheersen.
- Elkaar bevragen
De leerlingen krijgen een set vragen en moeten elkaar hierover bevragen. Je kunt onder de vraag of achterop het kaartje het antwoord zetten zodat de leerlingen als ze het niet weten ook het goede antwoord krijgen. Je kunt meeluisteren of de leerlingen het begrip beheersen.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Maya's, Inca's en Azteken, zo weet je het verschil:
<https://historianet.nl/beschavingen/maya-s-inca-s-en-azteken-zo-weet-je-het-verschil>

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggestie:

- Filmpje over de Spaanse Conquistadores: <https://www.youtube.com/watch?v=TO-f27wWieU>.

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

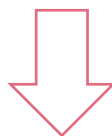
- <https://historiek.net/conquistador-historisch-betekenis/94934/>
- https://wikikids.nl/Ontdekking_van_Zuid-Amerika

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Papegaaienspel: vertel een kort verhaaltje over jouw ontdekkingen, de andere zegt je na.
- Tweepraat. Noem om de beurt iets wat jullie nieuwe hebben geleerd.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

- Onderzoek de overeenkomsten en de verschillen tussen de Maya's, Azteken en de Inca's. Zet in het midden de overeenkomsten en aan de buitenvakken de aparte eigenschappen per cultuur -> zie bijlage 9.
- Schrijf een dagboekverhaal vanuit het perspectief van een Maya, Azteek of Inca.
- Verdeel de klas in 8 groepen. Elke groep kiest een onderwerp en een presentatievorm (powerpoint, lapbook, muurkrant, rap, werkstuk, website, etc).

Onderwerpen:

- Tijd waarin ze leefden en het leefgebied
- Uitvindingen
- Uiterlijk
- Bouwwerken
- Samenleving
- Oorlogvoering

- Geloof
- Opvoeding kinderen + rolverdeling

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Krant maken. Laat leerlingen over hun onderwerp een artikel schrijven. Alle onderwerpen samen vormen een krant over het thema. Vooral geschikt wanneer leerlingen zelf hun onderwerp van de verdiepende les kiezen.
- Maak een weetjesmuur over het onderwerp van de verdiepende les. Vooral geschikt wanneer het onderwerp van de verdiepende les voor alle leerlingen hetzelfde is.
- Maak een quiz over het onderwerp (socrative.nl//kahoot.it//prowise.com//padlet.com/). Vooral geschikt wanneer het onderwerp van de verdiepende les voor alle leerlingen hetzelfde is.
- Neem een korte vlog op over het onderwerp.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppelen je aan je werkvorm en vaardigheidsdoel)

Kies een Denkbubbel in je verwerkingsvorm.

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdwinst.)

Atelier Grieken

Onderwerp 1 Het ontstaan van de Olympische Spelen

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat de Grieken om de 4 jaar de Olympische Spelen hielden, vanaf 776 voor Christus in de stad Olympia.
- Ik weet welke sporten oorspronkelijk bij de Olympische Spelen hoorden.
- Ik weet wat de Olympische Spelen met de Griekse goden te maken hebben.
- Ik ken de berg Olympus en ik weet wie Zeus is.
- Ik weet dat de vijf verstrengelde en gekleurde ringen de verbondenheid aangeven tussen de vijf werelddelen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Laat de Olympische hymne horen. Bij de opening van de Spelen wordt de olympische vlag gehesen. En voor dit bijzondere moment, is ook bijzondere muziek nodig. Daarom spelen ze de olympische hymne. Dat is een lied dat al bij de eerste Olympische Spelen werd gespeeld
- Weten de leerlingen waar het symbool van de vlag voor staat? Het bekendste symbool is waarschijnlijk de witte vlag met de vijf ringen. De vijf ringen laten zien dat de hele wereld met elkaar verbonden is. Alle atleten dus ook! De ringen zijn groen, geel, rood, zwart en blauw. Die kleuren zijn gekozen, omdat ten minste een van deze kleuren in de vlaggen van alle landen zit. Zelfs over de achtergrond van de vlag is nagedacht. De kleur wit staat namelijk voor vrede.
- Laat de kinderen beelden zien van de opening van de afgelopen Olympische spelen, vraag hen of ze weten hoe lang de Spelen al worden gehouden.
<https://youtu.be/RfV7muSofIA>
- Doe de Olympische spelen quiz: https://quiz.ntr.nl/quiz/start/quiz_id/346

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren.
<https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/projectweekpakket-mythologie/>

Filmpjes:

- De Olympische spelen: Vroeger en nu filmpje Vroeger en nu (14 min.)
<https://schooltv.nl/item/vroeger-zo-olympische-spielen-vroeger-nu> [bb]
- Hoe zijn de Olympische Spelen ontstaan? Leuke animatie van Willem Wever (min.1:41) https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/hoe-zijn-de-olympische-spielen-ontstaan [mb/bb]

Teksten:

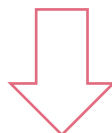
- Waar staan de Olympische ringen voor? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/sport/waar-staan-de-olympische-ringenvoor

- Wanneer waren de eerste Olympische Spelen? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/wanneer-waren-de-eerste-olympische-spelen
- Verhaal over De Spelen (Olympia) blz. 36, te lezen via https://www.pcbdeparel.nl/wp-content/uploads/2017/12/Arend_van_Dam_Alex_de_Wolf-In_een_land_hier_ver_vandaan-min.pdf
- Tekstjes over de Olympische spelen: https://cdn3.schooltv.nl/fileadmin/PROGRAMMA/Basisonderwijs/DeBuitendienst/Olympische_Spelen.pdf [mb/bb]
- Korte tekst over de geschiedenis van de Olympische spelen: https://cdn3.schooltv.nl/fileadmin/PROGRAMMA/Basisonderwijs/DeBuitendienst/Geschiedenis_van_de_Olympische_Spelen.pdf [mb/bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel bingo. Laat de leerlingen woorden opschrijven over de onderwerpen die je behandelt. Als het woord aan bod komt, strepen ze het weg. Je kunt ook dit format gebruiken met een bingoblad over de verkiezingen: <https://api.lessonup.com/v1/media/o2Wu7XTfrne9yezNi>
- Laat de kinderen aantekeningen maken over de verschillende goden. Speel vervolgens het spel: Wie is het? Laat om de beurt een kind een god uitbeelden of omschrijven, de rest van de klas moet raden wie wordt uitgebeeld of omschreven.
- Maak een tekening van wat je hebt gezien, denk hierbij aan Plato, de grot, de schaduw.
- Laat de kinderen op een wisbordje schrijven welke sporten van de Oude Grieken ze herkennen of welke nu nog worden beoefend.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- **Filosoferen met kinderen -> Belangrijk onderdeel om bij dit atelier aan bod te laten komen!**
  - Filosoferen: over verschillende goden: is het handig om verschillende goden te hebben, voor de liefde, de handel etc.? Hoe is het om overal een god voor te hebben? Waar zou jij een god voor gebruiken?
  - Filosofer aan de hand van het verhaal van Plato en de grot.
  - Filosoferen met de kinderen. N.a.v. het filmpje in inspiratiedeel 2, kan je kinderen vragen stellen. In dit document staan tips hoe de les op te bouwen. https://cdn.portalengroep.nl/data/ftpstorage/Praattips-filosoferen-in-de-Kinderboekenweek-2020.pdf?_ga=2.138033203.2037301401.1632292192-1198005154.1631736416
  - Filosoferen met sprookjes: <https://lespakketten.basisonderwijs.online/lesbrief-filosoferen-met-sprookjes-filosovaardig.html>
  - Laat de kinderen in 3-tallen filosoferen over de vraag: 'Moet je winnen als je sport?' Hulpvragen: Winnen en verliezen, daar lijkt het om te draaien in sport. Is

dat zo? Of gaat het om andere dingen? Wanneer is iets nog wel een sport en wanneer niet meer? Bijvoorbeeld: Als je over straat rent, ben je dan aan het sporten? Zijn spelregels handig of kun je ook zonder?

- Maak een eigen klokhuisaflevering over de Olympische spelen
- Teken met Oost-Indische inkt de picto's van de diverse sporten: <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2009/11/O-Inkt-Pictos1.pdf> Of maak ze met papier: <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2009/11/Papier-Pictos1.pdf>
- Maak een stop-motion filmpje over De Spelen: <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2009/11/Spelen-met-Spelen.pdf>
- Bedenk quizvragen over de Olympische spelen.
- Webpuzzel over de Olympische spelen: <https://webpuzzel-olympische-spelen.yurls.net/nl/page/650980>

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

- Zijn de Olympische spelen er altijd geweest? Wat zijn de verschillen tussen de Olympische spelen van vroeger en nu? (Onderzoeken, Verbanden leggen)
- Waarom gebruikten ze bij de Oude Grieken niet het symbool voor de Olympisch Spelen (met de 5 verstrengelde ringen)? (Verbanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerp 2 Wat is de basis van de democratie?

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat de democratie in Athene is ontstaan.
- Ik kan uitleggen dat een democratie een land is met een bestuursvorm waarin het volk regeert.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Doe de werkvorm placemat. Laat de kinderen eerst zelf nadenken wat een democratie betekent. Vervolgens overleggen ze met hun groepje en schrijven ze hun gezamenlijke antwoord in het middelste vak.
- Hoe zou het zijn als we in Nederland geen democratie meer zouden hebben?

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/projectweekpakket-mythologie/>
- Allerlei lessen en spellen van Prodemos over democratie: https://prodemos.nl/leren/?t_s=democratie&search_post_type=teaching-material

Filmpjes:

- Het ontstaan van Athene: democratie en wetenschap (11 min.) <https://youtu.be/nlvj3d8kVTQ> [bb]
- Hoe werkt een democratie? (3 min.) <https://youtu.be/gOSPJRB9rk0> [mb/bb]
- De Atheense democratie (3,5 min.) <https://youtu.be/FcU9UvzHdRq> [bb]

Teksten:

- Lees voor uit 'De oude Grieken' van Arend van Dam: verhalen over Alexander de Grote
- Verhalen uit 'Het verhaal vertelt.' van Arend van Dam 'Theseus en de koning van Athene'

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel bingo. Laat de leerlingen woorden opschrijven over de onderwerpen die je behandelt. Als het woord aan bod komt, strepen ze het weg. Je kunt ook dit format gebruiken met een bingoblad over de verkiezingen: <https://api.lessonup.com/v1/media/o2Wu7XTfrne9yezNi>

- Laat de kinderen aantekeningen maken over de verschillende goden. Speel vervolgens het spel: Wie is het? Laat om de beurt een kind een god uitbeelden of omschrijven, de rest van de klas moet raden wie wordt uitgebeeld of omschreven.
- Maak een tekening van wat je hebt gezien, denk hierbij aan Plato, de grot, de schaduw.
- Laat de kinderen op een wisbordje schrijven welke sporten van de Oude Grieken ze herkennen of welke nu nog worden beoefend.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- **Filosoferen met kinderen -> Belangrijk onderdeel om bij dit atelier aan bod te laten komen!**
  - Filosoferen: over verschillende goden: is het handig om verschillende goden te hebben, voor de liefde, de handel etc.? Hoe is het om overal een god voor te hebben? Waar zou jij een god voor gebruiken?
  - Filosofer aan de hand van het verhaal van Plato en de grot.
  - Filosoferen met de kinderen. N.a.v. het filmpje in inspiratiedeel 2, kan je kinderen vragen stellen. In dit document staan tips hoe de les op te bouwen. https://cdn.portalengroep.nl/data/ftpstorage/Praattips-filosoferen-in-de-Kinderboekenweek-2020.pdf?_ga=2.138033203.2037301401.1632292192-1198005154.1631736416
  - Filosoferen met sprookjes: <https://lespakketten.basisonderwijs.online/lesbrief-filosoferen-met-sprookjes-filosovaardig.html>
  - Laat de kinderen in 3-tallen filosoferen over de vraag: 'Moet je winnen als je sport?' Hulpvragen: Winnen en verliezen, daar lijkt het om te draaien in sport. Is dat zo? Of gaat het om andere dingen? Wanneer is iets nog wel een sport en wanneer niet meer? Bijvoorbeeld: Als je over straat rent, ben je dan aan het sporten? Zijn spelregels handig of kun je ook zonder?
- Voer een debat over de democratie. Verdeel de groep in voor- en tegenstanders en laat ze vooraf 3 argumenten bedenken waarom een democratie respectievelijk wel of niet goed is voor een land. Elke groep mag een woordvoerder kiezen.
- Wat zou jij doen als je de Baas van Nederland zou zijn? Bedank een nieuwe manier van je land besturen. Pitch jouw idee aan de rest van de groep

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Welke invloed hebben de Oude Grieken gehad op ons huidige bestuursstelsel? (Persoonlijke relevantie)
- Wat heeft het woord polis te maken met de bestuurder van ons land? (Vervanden leggen)
- Hoe zou het zijn als we in Nederland geen democratie meer zouden hebben? (Creatief denken)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerp 3 Griekse mythologie en goden

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat de Griekse goden menselijke gedaantes hadden en dat ze onsterfelijk waren.
- Ik weet dat de Griekse goden op de berg Olympus woonden en dat stervelingen offers aan de goden brachten in hun eigen 'huis' (=tempel)
- Ik weet dat de Grieken veel mythen en sagen hadden over de goden. Ik ken er 1 of 2.
- Ik weet wie Socrates en Plato zijn en ik ken een paar van hun ideeën, bijvoorbeeld Plato en de grot.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Speel mix en match met de goden en hun attributen.
Leg attributen in de klas die de Griekse goden bij zich droegen: een vork (drietand), wijnfles, een hart, afbeelding van een adelaar, een pauw, koren. Helm en/of schild, een hamer, een lier (muziekinstrument), pijl & boog, hoed/ schoenen met vleugels. In bijlage 6 vind je een overzicht van de goden en hun attributen.
- Laat afbeeldingen zien van mythische wezens, laat kleine groepjes een afbeelding uitkiezen en daar 3 vragen bij verzinnen. <http://blog.infocaris.net/2009/09/mythische-wezens.html>
- Maak het donker in de klas en vertel het verhaal: allegorie van de grot Plato. Of gebruik het volgende filmpje waarin het verhaal helemaal is uitgebeeld van klei: <https://www.youtube.com/watch?v=dwQYp4eCkYg> (Engels gesproken en Nederlands ondertiteld).
- Vertel de kinderen over je eigen of iemands Achilleshiel. Wat is dat eigenlijk? Waar komt dat woord vandaan? Kijk of je meerdere uitdrukkingen kan vinden die met de Oude Grieken te maken hebben (bijv. het paard van Troje binnenhalen).
- Waarom heet voetbalclub Ajax, Ajax? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/sport/waarom-heet-de-voetbalclub-ajax-ajax

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/projectweekpakket-mythologie/>
- Ted Ed les met video over de allegorie van de grot: <https://pedrodebruyckere.blog/2015/03/18/een-ted-ed-les-en-video-over-de-allegorie-van-de-grot-van-plato/> [bb]

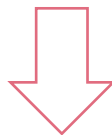
Filmpjes:

- De oude Grieken filmpje Vroeger en zo (14 min.) <https://schooltv.nl/item/vroeger-zo-de-oude-grieken> [bb]
- De Goden van de Grieken: overal bestond een god voor (2,5 min.) <https://schooltv.nl/item/de-goden-van-de-oude-grieken-overal-bestond-een-god-voor> [mb/bb]

- Het orakel van Delphi: voorspellingen bij de Oude Grieken (2.20 min.)
<https://schooltv.nl/item/het-orakel-van-delphi-voorspellingen-bij-de-oude-grieken> [bb]
- Tempels van de Oude Grieken. Huizen voor de goden (3 min.)
<https://schooltv.nl/item/tempels-van-de-oude-grieken-huizen-voor-de-goden> [mb/bb]
- Animatie clipphanger (1.20 min.): Wie was Plato: <https://youtu.be/IP-P4y1S6eg> [bb]
- Socrates: durf te denken informatie over zijn denkwijze
<https://www.youtube.com/watch?v=DKwecwRae8c> [mb/bb]
- Plato en de parabel van de grot, een animatie (3.20 min)
<https://youtu.be/vVO7DcUM5wU> [bb]

Teksten:

- Wat is de doos van Pandora? https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/geschiedenis/wat-de-doos-van-pandora
- Lees het verhaal voor van 'Hephaistos' wraak op Hera' blz. 84-89 uit De strijd der Titanen van Simone Kramer of uit het boek van Hein van Dolen 'Op naar de Olympos' blz. 24-25. Suggesties voor andere verhalen staan ook in het lespakket:
<https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/projectweekpakket-mythologie/>
- Verhaal van de doos van Pandora:
https://maken.wikiwijs.nl/61929/Fictie_2_Griekse_mythologie#!page-1254536 [bb]
- Verhaal over Troje: Koning Odysseus en het houten paard uit 'In een land hier ver vandaan...' blz. 33 te lezen via https://www.pcbdeparel.nl/wp-content/uploads/2017/12/Arend_van_Dam_Alex_de_Wolf-In_een_land_hier_ver_vandaan-min.pdf
- Geschiedenis voor kinderen – Goden:
<https://www.geschiedenisvoorkinderen.nl/grieken/goden/> [mb/bb]
- Korte tekstjes over de oude Grieken:
https://cdn3.schooltv.nl/fileadmin/Infoblok/Bovenbouw_PO/2013_d_WO_NTR_404226_venz_deoudegrieken.pdf [mb/bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel bingo. Laat de leerlingen woorden opschrijven over de onderwerpen die je behandelt. Als het woord aan bod komt, strepen ze het weg. Je kunt ook dit format gebruiken met een bingoblad over de verkiezingen:
<https://api.lessonup.com/v1/media/o2Wu7XTfrne9yezNi>
- Laat de kinderen aantekeningen maken over de verschillende goden. Speel vervolgens het spel: Wie is het? Laat om de beurt een kind een god uitbeelden of omschrijven, de rest van de klas moet raden wie wordt uitgebeeld of omschreven.
- Maak een tekening van wat je hebt gezien, denk hierbij aan Plato, de grot, de schaduw.
- Laat de kinderen op een wisbordje schrijven welke sporten van de Oude Grieken ze herkennen of welke nu nog worden beoefend.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- **Filosoferen met kinderen -> Belangrijk onderdeel om bij dit atelier aan bod te laten komen!**
  - Filosoferen: over verschillende goden: is het handig om verschillende goden te hebben, voor de liefde, de handel etc.? Hoe is het om overal een god voor te hebben? Waar zou jij een god voor gebruiken?
  - Filosofer aan de hand van het verhaal van Plato en de grot.
  - Filosoferen met de kinderen. N.a.v. het filmpje in inspiratiedeel 2, kan je kinderen vragen stellen. In dit document staan tips hoe de les op te bouwen. https://cdn.portalengroep.nl/data/ftpstorage/Praattips-filosoferen-in-de-Kinderboekenweek-2020.pdf?_ga=2.138033203.2037301401.1632292192-1198005154.1631736416
  - Filosoferen met sprookjes: <https://lespakketten.basisonderwijs.online/lesbrief-filosoferen-met-sprookjes-filosovaardig.html>
  - Laat de kinderen in 3-tallen filosoferen over de vraag: 'Moet je winnen als je sport?' Hulpvragen: Winnen en verliezen, daar lijkt het om te draaien in sport. Is dat zo? Of gaat het om andere dingen? Wanneer is iets nog wel een sport en wanneer niet meer? Bijvoorbeeld: Als je over straat rent, ben je dan aan het sporten? Zijn spelregels handig of kun je ook zonder?
- De kinderen maken een stripverhaal bij een mythe.
- Speel het verhaal van de allegorie van de grot van Plato na. Laat de kinderen een ander einde van het verhaal verzinnen of een extra deel bij het verhaal maken.
- Teken jezelf als god. Waar zou jij de baas over willen zijn? Laat de leerlingen zichzelf tekenen of verven, met om hen heen alle dingen waarvan ze de god of godin willen worden. De leerlingen kunnen daarna bij elkaar raden waar ze de godin of god van zouden willen zijn.
- Laat de kinderen bedenken hoe het zou zijn als we nu nog in de godenwereld zouden leven. Hoe zou zo'n wereld er in onze tijd uitzien? Welke goden zouden er dan zijn? Misschien hebben wij wel een godin van de wifi, of TikTok of een videogod.
- Het probleem van Pandora: Bij deze activiteit gaan kinderen creatieve oplossingen proberen te verzinnen voor het probleem van de doos van Pandora. Lees eerst het verhaal voor. Geef de kinderen vervolgens de opdracht om een manier te bedenken om de doos te openen zonder de inhoud van de doos eruit te laten vliegen. Uiteindelijk maken ze een stripverhaal van de mythe waarin ze hun oplossing verwerken en de mythe dus anders laten eindigen. Link naar het verhaal: https://maken.wikiwijs.nl/61929/Fictie_2_Griekse_mythologie#!page-1254536
- Maak je een mythologisch figuur van klei of brooddeeg: <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2010/10/Medusa-Klei-Kop.pdf>.

Voor het verhaal van Medusa <http://www.adlj.nl/laed/wp-content/uploads/2010/10/Het-verhaal-van-Medusa-en-Athena.pdf>

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

- Zou jij de toekomst willen voorspellen? (Persoonlijke relevantie)
- Wat vind jij van een tempel, zou je willen dat er voor jou een tempel zou worden gebouwd en hoe moet die er dan uit zien? (Waardebeoordeling, creatief denken)
- Waar vind ik in de maatschappij van nu elementen terug van de ideeën van Plato en of Socrates? (Vervanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

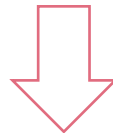
- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- **Griekse mythologie**
  - Ik weet dat de Grieken veel mythen en sagen hadden over de goden. Ik ken er 1 of 2.
  - Ik weet wie Socrates en Plato zijn en ik ken een paar van hun ideeën, bijvoorbeeld Plato en de grot.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren.

Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Begrip en gebeurtenis
Geef de leerlingen bijvoorbeeld vellen met jaartallen en afbeeldingen van historische gebeurtenissen. Het is de bedoeling dat ze het juiste jaartal en afbeelding combineren met de juist historische gebeurtenis.
- Quiz
Laat de leerlingen zelf vragen bedenken over het onderwerp van de les. Verzamel deze vragen in een pot en houd een quiz. Ga staan ga zitten, petje op petje af, sta op 1 been etc.
Je kunt de vragen ook invullen in een online quiz, zoals een Kahoot.
- In 30 seconden
Presenteer in 30 seconden een moeilijk begrip (kan herhaald worden door klasgenoten om kennis aan te vullen).
- Wisbordjes
  - Laat de leerlingen een voorbeeld geven van eerder behandelde stof (bijv. 'teken een kwadratische grafiek').
  - Maak sets met 4 of 5 begrippen en laat de leerlingen opschrijven (en vervolgens uitleggen) welk begrip er niet bij hoort.
  - Geef meerkeuzevragen en laat leerlingen het antwoord noteren op hun wisbordje.
  - Stellingen waarbij leerlingen aangeven of de stelling waar of niet waar is.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)

(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren.
<https://www.rmo.nl/onderwijs/alle-groepen/projectweekpakket-mythologie/>

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Allegorie van de grot van Plato: <https://www.youtube.com/watch?v=vVO7DcUM5wU>
(Engels gesproken en Nederlands ondertiteld, zet het geluid eventueel uit en vertel zelf het verhaal).
- Animatie clipphanger (1.20 min.) Wie was Plato: <https://youtu.be/IP-P4y1S6eg>

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Maak het donker in de klas en vertel het verhaal: Allegorie van de grot Plato.
https://wikikids.nl/Allegorie_van_de_grot

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Zoek de valse: De leerlingen schrijven drie stellingen of beweringen op van de les en lezen ze voor aan hun teamgenoten. De teamgenoten proberen erachter te komen welke stelling/bewering vals is. Maak het bewegend door de juiste kaarten op de hangen in de klas. Ze vertellen voor de klas waarom ze gekozen hebben voor die stelling en de leerlingen die het hebben bedacht geven aan of het juist is of niet.
- Lopend interview: leerlingen lopen door de klas en stellen steeds vier vragen aan elkaar.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

- **Filosoferen met kinderen -> Belangrijk onderdeel om bij dit atelier aan bod te laten komen!**
  - Filosoferen: over verschillende goden: is het handig om verschillende goden te hebben, voor de liefde, de handel etc.? Hoe is het om overal een god voor te hebben? Waar zou jij een god voor gebruiken?
  - Filosofer aan de hand van het verhaal van Plato en de grot.
  - Filosoferen met de kinderen. N.a.v. het filmpje in inspiratiedeel 2, kan je kinderen vragen stellen. In dit document staan tips hoe de les op te bouwen.
https://cdn.portalengroep.nl/data/ftpstorage/Praattips-filosoferen-in-de-Kinderboekenweek-2020.pdf?_ga=2.138033203.2037301401.1632292192-1198005154.1631736416
  - Filosoferen met sprookjes: <https://lespakketten.basisonderwijs.online/lesbrief-filosoferen-met-sprookjes-filosovaardig.html>
  - Laat de kinderen in 3-tallen filosoferen over de vraag: 'Moet je winnen als je sport?' Hulpvragen: Winnen en verliezen, daar lijkt het om te draaien in sport. Is dat zo? Of gaat het om andere dingen? Wanneer is iets nog wel een sport en wanneer niet meer? Bijvoorbeeld: Als je over straat rent, ben je dan aan het sporten? Zijn spelregels handig of kun je ook zonder?

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Verzamel 5-10 dingen die horen bij het onderwerp en maak een minitoonstelling, collage.
- Laat oorzaak en gevolg zien in een kort stripverhaal.

- Beeld het onderwerp uit met gebruik van verschillende materialen (beeld het eerst uit met klei, dan met waterverf en dan met houtskool).
- Bedenk een gedicht over het onderwerp.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

Kies een Denkbubbel in je verwerkingsvorm.

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdwinst.)

Atelier Romeinen

Onderwerp 1 De groei en val van het Romeinse Rijk

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat Rome de hoofdstad was van het Romeinse Rijk.
- Ik ken het verhaal van Romulus en Remus en de stichting van Rome.
- Ik weet hoe het Romeinse Rijk is ontstaan en hoe het Rijk is gevallen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Hang kijkplaten op met verschillende onderwerpen van het Romeinse Rijk. Deze zijn te vinden in de digibordles van het RMO: <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lesbrief-kruip-in-de-huid-van-een-romein/>. Geef vervolgens een omschrijving van een van de afbeeldingen. De kinderen gaan bij de juiste afbeelding staan.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)

(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lesbrief-kruip-in-de-huid-van-een-romein/>
- Lespakket de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/de-romeinse-limes-lessonup-vo>
- Les over de Romeinse Limes a.d.h.v. het boek van Rian Visser – Spion aan de overkant: <https://www.rianvisser.nl/downloads/De%20Romeinse%20Limes-50vc-500.pdf>

Filmpjes:

- Bekijk het filmpje over de groei en val van het Romeinse Rijk: <https://www.youtube.com/watch?v=GyIVlyK6voU>.

Teksten:

- Lees het verhaal voor van 'Remus en Romulus, de stichting van Rome' (bijlage 5).

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel een deel van de gelezen tekst na, bedenk een eigen einde.
- Maak een tekening over de Romeinen waarbij je uitleg geeft.

- Laat de kinderen een Kahoot maken over de Romeinen.
- Hang een vel op in de klas waar je alle nieuwe woorden opschrijft en er later weer op terugkomt.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Groep 3-4-5: Zet het eerder genoemde filmpje op pauze op 0.31. Geef de kinderen een atlas en een lege kaart van Europa. Laat ze uit het filmpje natekenen welke gebieden er allemaal bij het Romeinse Rijk hoorden. Zoek daarna in de atlas op welke landen dit nu zijn.
- Groep 6-7-8: Zoek uit waarom het Romeinse Rijk is gevallen en schrijf hier een korte informatieve tekst over.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Hoe is het Romeinse Rijk ontstaan, gegroeid en gevallen? (Onderzoeken/Verbanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 2 Julius Caesar en keizer Augustus

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet wie Julius Caesar was en wat hij heeft betekend voor het Romeinse Rijk.
- Ik weet wie keizer Augustus was en wat hij heeft betekend voor het Romeinse Rijk.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Lees het sprookje 'De nieuwe kleren van Keizer' voor. Neem een kijkje in de kledingkast van een keizer uit het Romeinse Rijk: wat hangt er allemaal in? Hoe heten die kledingstukken? Zorg voor voldoende beeldmateriaal.
- Welke landen lagen er vroeger in het Romeinse rijk? Laat de leerlingen een aantal landen opschrijven. Bekijk de bewegende kaart met de veroveringen van Julius Caesar: https://www.youtube.com/watch?v=R9ghPF13_dl. Welke landen zien ze allemaal voorbij komen?
- Onderzoek met de kinderen wat het verschil is tussen een keizer en een koning. Laat de kinderen eerst voor zichzelf zoveel mogelijk verschillen opschrijven. Vervolgens lopen ze door de klas en doen ze ideeën op van andere kinderen.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lesbrief-kruij-in-de-huid-van-een-romein/>
- Lespakket de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/de-romeinse-limes-lessonup-vo>
- Les over de Romeinse Limes a.d.h.v. het boek van Rian Visser – Spion aan de overkant: <https://www.rianvisser.nl/downloads/De%20Romeinse%20Limes-50vc-500.pdf>

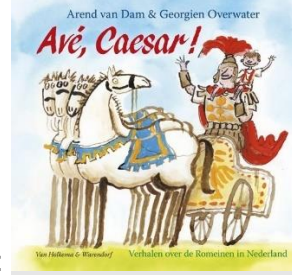
Filmpjes:

- Welkom bij de Romeinen – Caesar en Cleopatra: <https://schooltv.nl/video/julius-caesar-en-cleopatra-machtsbeluste-minnaars/#q=caesar%20en%20cleopatra> [mb/bb]
- Welkom bij de Romeinen – Augustus: <https://schooltv.nl/video/welkom-bij-de-romeinen-augustus/#q=welkom%20bij%20de%20romeinen> [mb/bb]
- Wie is de gekste keizer? <https://schooltv.nl/video/wie-is-de-gekste-keizer-de-ene-nog-gekker-dan-de-ander/#q=romeinen> [mb/bb]
- De Moord op Julius Caesar: <https://schooltv.nl/video/de-moord-op-julius-caesar-vermoord-door-zijn-tegenstanders/#q=romeinen> [mb/bb]

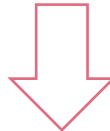

Teksten:

- Wie was keizer Augustus?
<https://www.quest.nl/maatschappij/geschiedenis/a25602381/keizer-augustus/> [mb/bb]

- Lees verhalen voor uit het boek: Avé Caesar:

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel een deel van de gelezen tekst na, bedenk een eigen einde.
- Maak een tekening over de Romeinen waarbij je uitleg geeft.
- Laat de kinderen een Kahoot maken over de Romeinen.
- Hang een vel op in de klas waar je alle nieuwe woorden opschrijft en er later weer op terugkomt.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

- Maak een biografie of facebookpagina over Julius Caesar of keizer Augustus. Denk naast feitjes over geboortedatum, sterfdatum, volledige naam, etc. ook aan hun jeugd, hun karakter, hoe ze aan de macht kwamen en hoe het eindigde.
- Wat zou jij doen als je keizer zou zijn? Wat zou je veranderen?
- Bedenk jullie eigen toneelstuk over Julius Caesar en keizer Augustus.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Waarom waren keizer Augustus en Julius Caesar belangrijk? Waar hebben ze voor gezorgd? (Waardebeoordeling).
- Wat zou jij doen als je keizer zou zijn? Wat zou je veranderen? (Persoonlijke relevantie).

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 3 Hoe zat het Romeinse bestuur in elkaar?

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet hoe het Romeinse bestuur in elkaar zat.
- Ik weet dat de Romeinen grote delen van Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika veroverden. Ik kan dit aangeven op de wereldkaart.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Hang de 21 bijzondere feiten over het Romeinse rijk verspreid door de klas. Laat de leerlingen in groepjes langs de feiten lopen en ze met elkaar bespreken. Laat ze hun eigen top 3 maken van de bijzonderste feiten:
<https://historianet.nl/beschavingen/romeinse-rijk/21-bijzondere-feiten-over-het-romeinse-rijk>
- Hieronder zie je een kaartje van het Romeinse Rijk en van Europa zoals het nu is. Zoek op de kaart van Europa op hoe de Romeinse namen nu worden genoemd. Hang de verschillende Romeinse namen verplaatst door de klas. Laat de leerlingen met een atlas rondlopen. Kunnen ze achterhalen hoe wij de landen nu noemen?

(Britannia = Groot-Brittannië (Engeland), Germania = Duitsland, Belgica = België, Gallia = Frankrijk, Hispania = Spanje, Dacia = Roemenië, Thracia = Griekenland, Armenia = Armenië, Aegyptus = Egypte, Mare Nostrum = Middellandse Zee.)

- Bekijk de kijkplaat van het Romeinse Rijk. Doe een See-think-wonder. Welke personen zien de kinderen terug op de kijkplaat?

Bron: Juf-milou

- Laat de leerlingen in groepjes de interactieve tijdlijn over het Romeinse Rijk bekijken:
<https://tijdlijn.schooltv.nl/bo/#het-romeinse-rijk/>
- Knip de afbeeldingen uit bijlage 10 los en laat de kinderen de afbeeldingen in de goede volgorde leggen: wie is de baas van wie? Laat de kinderen het vervolgens met elkaar vergelijken.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lesbrief-kruip-in-de-huid-van-een-romein/>
- Lespakket de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/de-romeinse-limes-lessonup-vo>
- Les over de Romeinse Limes a.d.h.v. het boek van Rian Visser – Spion aan de overkant: <https://www.rianvisser.nl/downloads/De%20Romeinse%20Limes-50vc-500.pdf>

Filmpjes:

- Het Romeinse Rijk - Groot, machtig en rijk: <https://schooltv.nl/video/het-romeinse-rijk-groot-machtig-en-rijk/> [mb/bb]
- Het forum: <https://schooltv.nl/video/het-forum-belangrijk-voor-de-romeinen/#q=romeinen> [mb/bb]
- Het Romeinse leger: <https://schooltv.nl/video/het-romeinse-leger-sterk-en-onverslaanbaar/#q=romeinen> [mb/bb]
- Het einde van het Romeinse rijk: <https://schooltv.nl/video/waarom-is-rome-gevallen-het-einde-van-het-romeinse-rijk/#q=romeinen> [mb/bb]

Teksten:

- Bestuur in het Romeinse Rijk: <https://maaikezijm.com/2013/12/11/bestuur-in-het-romeinse-rijk/> [bb]
- Het Romeinse leger: <https://www.geschiedenisvoorkinderen.nl/romeinen/oorlog/> [mb/bb]
- 21 bijzondere feiten over het Romeinse rijk: <https://historianet.nl/beschavingen/romeinse-rijk/21-bijzondere-feiten-over-het-romeinse-rijk> [bb]
- 6 redenen dat de Romeinen de wereld veroverden: <https://historianet.nl/beschavingen/romeinse-rijk/6-redenen-dat-de-romeinen-de-wereld-veroverden> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Speel een deel van de gelezen tekst na, bedenk een eigen einde.
- Maak een tekening over de Romeinen waarbij je uitleg geeft.
- Laat de kinderen een Kahoot maken over de Romeinen.
- Hang een vel op in de klas waar je alle nieuwe woorden opschrijft en er later weer op terugkomt.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormdocument)

Werkvorm:

- Maak een double bubble map over koningen en keizers.
- Maak met de klas een maquette van het Forum Romanum. Ieder tweetal maakt een gebouw. Ieder tweetal maakt een informatiekaart met daarop de gegevens van het gebouw. De informatiekaart komt later bij de maquette te staan. Dit zijn de belangrijkste gebouwen op het Forum Romanum:

<u>Tabularium</u>		<u>Basilica Julia</u>	
<u>Tempel van Saturnus</u>		<u>Basilica Aemilia</u>	
<u>Tempel van Castor en Pollux</u>		<u>Boog van Septimus Severus</u>	
<u>Tempel van Vesta</u>		<u>Curia Julia</u>	
<u>Tempel van Faustina</u>		<u>Huis van de Vestaalse Maagden</u>	
<u>Tempel van Concordia</u>		<u>Tempel van Romulus</u>	
<u>Tempel van Vespasianus</u>		<u>Tempel van Caesar</u>	

- Beschrijf/presenteer hoe een dag uit jouw leven in de Romeinse tijd eruit zou zien.
- Schrijf een limerick over het Romeinse bestuur.
- Iedereen in de klas is aangenomen om een soldaat te worden in het Romeinse leger. Maar hoe ziet de dag als een Romeinse soldaat eruit? Om goed voorbereid te zijn voor de eerste werkdag maken de kinderen een dagplanning voor een dag als Romeinse soldaat.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen tussen het Romeinse bestuur en het bestuur van Nederland nu? (Vervanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- **De Romeinse Limes in Nederland**
  - Ik weet wat Limes zijn en kan er kenmerken van benoemen.
  - Ik weet dat de rivier de Rijn, die dwars door Nederland loopt, tweeduizend jaar geleden de grens van het Romeinse Rijk vormde.
  - Ik weet dat de Limes duizenden kilometers lang zijn en loopt van het noorden van Engeland tot aan de rand van de Sahara.
- **Romeinse cijfers ontcijferen**
  - Ik weet hoe ik Romeinse cijfers kan ontcijferen.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

Romeinse cijfers ontcijferen.

- Neem een aantal voorbeelden mee van Romeinse getallen uit de buurt. Ga met de kinderen ontdekken waar deze getallen voor staan.
- In dit telboek heeft Julius Caesar een nieuwe strategie bedacht om voor eens en altijd af te rekenen met Galliërs. [astrix-obelix-het-geheim-van-de-romeinen.pdf](https://www.inmijnklas.nl/astrix-obelix-het-geheim-van-de-romeinen.pdf) ([inmijnklas.nl](https://www.inmijnklas.nl))
- Maak een quiz of een Romeinse getallen Zweeds renspeel.

Canon: De Romeinse Limes in Nederland

- Laat de leerlingen in groepjes de interactieve vensterplaat over de Romeinse Limes doornemen: <https://www.canonvannederland.nl/nl/vensterplaten/vensterplaat-romeinse-limes>
- Waarom was de Rijn zo belangrijk voor de Romeinen? Laat de leerlingen eerst zelf nadenken en daarna met een coöperatieve werkvorm uitwisselen.
- Voor nieuwe dingen, die de Romeinen naar Nederland brachten, hadden de Germanen nog geen woorden. Dan namen ze de Latijnse namen hiervoor over. In het Nederlands hebben we nog steeds woorden die uit het Latijn komen. Laat de kinderen de Nederlandse woorden raden. (*Castellum = Kasteel, Stratum = Straat, Fornus = Fornuis, Saccus = Zak, Porta = Poort, Tegula = Tegel, Murus = Muur, Scola = School, Camera = Kamer.*)

Voor nieuwe dingen, die de Romeinen naar Nederland brachten, hadden de Germanen nog geen woorden. Dan namen ze de Latijnse namen hiervoor over. In het Nederlands hebben we nog steeds woorden die uit het Latijn komen.

Kun jij de Nederlandse woorden raden?

Castellum	<input type="text"/>	Tegula	<input type="text"/>
Stratum	<input type="text"/>	Murus	<input type="text"/>
Fornus	<input type="text"/>	Scola	<input type="text"/>
Saccus	<input type="text"/>	Camera	<input type="text"/>
Porta	<input type="text"/>		

Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren.

Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Braindump: Vraag de leerlingen naar relevante voorkennis. Laat alle leerlingen opschrijven wat ze weten, laat het in duo's overleggen of bespreken en bespreek uiteindelijk klassikaal.
- Bekijk een plaat en schrijf zoveel mogelijk dingen op die je ziet.
- Aanvullen! Kijk naar de lesstof en maak daar een schema over. Maar maak het schema niet volledig. Laat de leerlingen het schema aanvullen met de overige informatie en voorbeelden.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)
(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Lespakketten:

- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden heeft een erg mooi lespakket inclusief PowerPointpresentaties die afbeeldingen bevatten om een lesactiviteit te introduceren. <https://www.rmo.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lesbrief-kruip-in-de-huid-van-een-romein/>
- Lespakket de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/de-romeinse-limes-lessonup-vo>
- Les over de Romeinse Limes a.d.h.v. het boek van Rian Visser – Spion aan de overkant: <https://www.rianvisser.nl/downloads/De%20Romeinse%20Limes-50vc-500.pdf>

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Canonclip – De Romeinse Limes: https://www.youtube.com/watch?v=PUZ1CcDTMMA&list=PL8ytzP6xhFTiapbf_55C-JJ5e5bDbxMW&index=3 [bb]
- Het Klokhuis over De Romeinse Limes: <https://schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-de-romeinse-limes/> mb/bb]
- Filmpje over een Romeinse commandopost in Nijmegen: <https://www.spannendegeschiedenis.nl/locatie/nijmegen-romeinse-commandopost/> [bb]
- Romeinse cijfers: <https://schooltv.nl/video/hoe-lees-je-romeinse-cijfers-symbolen-in-plaats-van-getallen/#q=romeinen>

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- Interactieve vensterplaat over de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/vensterplaten/vensterplaat-romeinse-limes>
- Slimme tekst; De Romeinen komen – over de Limes: <https://www.slimme-teksten.nl/nieuwe-tekst-de-romeinen-komen/> [mb/bb]
- Limes in Nederland: <https://www.romeinen.nl/weten/limes/romeinse-limes> [mb/bb]
- De Romeinse Limes: <https://historiek.net/de-romeinse-limes/50074/> [bb]
- Tekst over de Romeinse Limes: <https://www.canonvannederland.nl/nl/romeinselimes> [Bovenaan aan te passen op niveau].
- Uitleg over de Romeinse Cijfers: <https://wijzeroverdebasisschool.nl/uitleg/romeinse-cijfers>

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Vraag en antwoordslang. Het eerste kaartje, voor de leerkracht, heeft de eerste vraag. Het is handig om dit kaartje te merken. De leerkracht stelt de vraag op het kaartje. Een van de leerlingen heeft het antwoord op de vraag op de achterkant van zijn kaartje vermeld staan. De leerling met het antwoord op de eerste vraag draait zijn kaartje om en leest de tweede vraag. Enzovoort. Het laatste antwoord staat weer op het kaartje van de docent. Het aantal kaartjes moet minstens gelijk zijn aan het aantal leerlingen in een klas. Het mogen er natuurlijk ook meer zijn.
- 1 tegen 100 (maar dan tegen de klas).

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

- Buitenles over Romeinse cijfers (les 2):
https://www.ivn.nl/app/uploads/sites/246/2022/12/buitenlessen-groep7-8_compressed.pdf
- Maak eigen rekensommen met Romeinse cijfers.
- Laat de kinderen rekenen met de Romeinse lengtematen. Ze bedenken zelf sommen en laten een medeleerling ze uitrekenen: • Digitus (vingerbreedte) • Uncia (duim) • Palmus (handbreedte) • Pes (voetlengte) • Cubitus (el) – 1,5 voet • Gradus (pas) – Passus (dubbele pas) – 5 voet • Pertica (roede) – 10 voet/ 2 dubbele passen • Actus (lengte van ploegvoor) – 24 dubbele passen • Stadium (stadium) – 125 dubbele passen • Mille passus (mijl) – 1000 dubbele passen.
- Bedenk je eigen getalstelsel.
- Geef de kinderen een kaart van Europa met het noorden van Afrika. Laat ze de limes tekenen op de kaart. Maak er een topografie les van.
- Verdeel onderdelen van de limes. Bouw met elkaar de gehele limes na.
- Ontwerp een wapenschild.

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Maak een 3D tekening.
- Maak een nieuwsitem over het onderwerp.
- Maak een tableau vivant.
- Spreek bij platen over het onderwerp een verhaaltje in.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardigheidendoel)

Kies een denkbubbel in je verwerkingsvorm. Bijvoorbeeld:

- Waar zien we de Romeinse cijfers nu nog terug? (Vervanden leggen)
- Bedenk je eigen getalstelsel (Creatief denken).
- Waarom was de Rijn zo belangrijk voor de Romeinen? (Waardebeoordeling en verbanden leggen)
- Welke taal spraken de Romeinen? Welke woorden en uitdrukkingen gebruiken wij nog steeds uit die taal? (Vervanden leggen)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdwinning.)

Atelier Arabieren

Onderwerp 1 Uitvindingen en wetenschap

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik weet dat onze Middeleeuwen in het Midden-Oosten een belangrijke tijd van handel en uitvindingen was.
- Ik kan hier voorbeelden van benoemen, zoals:
  - Het getal nul en ons getalstelsel* (*het getalstelsel kwam oorspronkelijk uit India).
  - De Camera Obscura
  - De Medische encyclopedie van Ibn Sina
  - Sterrenkunde en de optica.
  - Kalligrafie, hoe het is ontstaan en hoe het door verschillende culturen heen is gebruikt, o.a. in Koran geschriften.
- Ik weet dat Rumi een van de belangrijkste personen uit de Perzische dichtkunst is.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Schrijf het getal nul op het bord. Wat heeft dit met de Arabieren te maken?
Wie niet beter weet zou er zo doorheen kijken. Een ovaal met een gat erin, dat ook nog eens voor niets staat. De nul is een vanzelfsprekend onderdeel van ons leven geworden. Bij voetbal kan het nul-nul staan, frisdrank telt nul procent suiker en je kunt nul komma nul vertrouwen in iemand hebben. Het is niet meer voor te stellen dat we het zo lang zonder een symbool voor 'niets' hebben gesteld. Toch gingen we er in Europa pas vanaf de dertiende eeuw gebruik van maken.
- Heb het met de klas over sterrenbeelden. Weet iemand wat een sterrenbeeld is? Wie heeft hetzelfde sterrenbeeld? Speel wandel-wissel uit en deel zo de kennis die er al is.
- Wie draagt er een bril in de klas? Is het plus of min? Doe een proefjes die met het oog te maken heeft, zoals scherp zien: <https://www.proefjes.nl/proefje/181>
- Laat voorbeelden zien van kalligrafie uit de Islam. Wat denken de kinderen dat de boodschap is?
- Maak je eigen Camera Obscura en laat de leerlingen ervaren hoe het werkt: https://www.nemosciencemuseum.nl/media/filer_public/cd/0e/cd0ef8d5-addd-4e6e-9080-e9ce083689fb/camera_obscura.pdf
- Zorg voor verschillende encyclopedieën. Laat de leerlingen onderzoeken wat een encyclopedie precies is. Waarom was een encyclopedie vroeger extra belangrijk? Wat gebruiken wij nu als we informatie willen opzoeken?
- Hang verschillende quotes van Rumi op in de klas. Laat de leerlingen in groepjes rondlopen. Welke boodschap halen ze uit de quotes? Welke quote is ze het meest bijgebleven?

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Het Romeinse rijk is eeuwenlang overgegaan in het Midden-Oosten. Daar leren we weinig van. De Arabieren hebben de kennis van de Grieken en de Romeinen overgenomen. Ze zijn voort gaan bouwen op hun ideeën.

Lespakketten:

- Lespakket over kalligraferen: https://teachersinmedia.s3.amazonaws.com/lespraat/uploads/material_downloads/Islam_les_4_lesbrief_7_8.pdf [bb]
- Lesidee sterrenbeelden en horoscopen: [855d38bb-5c8b-495f-a27d-3c51d8744351_1575300818.pdf](https://objectstore.eu/855d38bb-5c8b-495f-a27d-3c51d8744351_1575300818.pdf) (objectstore.eu) [mb]

Filmpjes:

- Filmpje over rekenen met de nul: <https://www.youtube.com/watch?v=SoOYc654Ax0> [bb]
- Het klokhuis over sterrenkunde: <https://schooltv.nl/video/het-klokhuis-sterrenkunde-chili/#q=sterrenkunde> [mb/bb]
- Filmpje over lenzen: <https://schooltv.nl/video/lenzen-holle-en-bolle-lenzen-veranderen-de-richting-van-lichtstralen/#q=lenzen> [bb]
- Typhoon leest een gedicht van Rumi: <https://www.youtube.com/watch?v=i27MyAZ4-fo> [mb/bb]
- Ibn Sina – De slimste Moslim ooit: <https://www.youtube.com/watch?v=MzuolSFG60> [bb]

Teksten:

- Krantenartikel: Uit het niets kwam de nul. <https://www.gelderlander.nl/overig/uit-het-niets-kwam-de-nul~a7af1059/> [bb]
- Tekst over de geschiedenis van kalligrafie: <https://www.studiorosanne.nl/de-geschiedenis-van-kalligrafie/> [bb]
- Vertel over de uitvindingen uit de Arabische wereld, zoals de medische encyclopedie via deze bron: <https://deburen.eu/magazine/633/de-vergeten-islamwetenschappers> [bb]
- Lees over Rumi en luister naar gedichten van Rumi op muziek gezet: [Muzikale wereldreis \(27\): Rumi - Muziekweb](#) [mb/bb]
- Link naar de tijd van nu: Ibn Sina kwam voor het eerst met het idee van quarantaine: <https://www.siasat.com/muslim-scholar-ibn-sina-first-came-idea-quarantine-1870313/> [Engels]
- Korte tekst over Ibn Sina, zie bijlage 8 [mb/bb].
- Tekst over Ibn Sina: <https://historiek.net/avicenna-ibn-sina-filosoof-islam/76610/> [bb]
- Astronomie in de middeleeuwse islamitische wereld: https://nl.wikipedia.org/wiki/Wetenschap_in_de_middeleeuwse_islamitische_wereld [bb]
- Waarom hecht de Islam zoveel waarde aan de astronomie? Lees het in de volgende tekst: <https://www.jw.org/nl/bibliotheek/tijdschriften/q201204/Middeleeuwse-meesters-in-de-astronomie/> [bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Maak een mindmap over de verschillende uitvindingen door de Arabieren.
- Speel leugendetector: bereid een verhaaltje voor over een uitvinding of over de Islam met een fout erin. Welke leugen wordt ontdekt?

- Maak zinnen af vanaf een koppelwoord: hoewel, tenzij, maar, bovendien, daarom...
- Maak samen met je klasgenoten een weetjesmuur/graffiti met feiten over de Arabieren.
- Leg in max 1 minuut een Arabische uitvinding aan een ander uit.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Werkvorm:

Tip: Laat de leerlingen door middel van een circuit opdrachten ervaren bij de verschillende uitvindingen.

- Maak een draaibare sterrenkaart:
https://e01bcc0b8bce475c872e77ccce39cbe1.objectstore.eu/esero_nl/production/uploads/pdf/file/151/f1361fce-dcad-414c-80e4-6967f624ba9c_1575300976.pdf
- Maak een camera obscura: <https://www.nvon.nl/leswerk/een-camera-obscura-met-weinig-materiaal>
Doe onderzoek met de camera obscura: Zoek een plek met veel licht. Kijk nu met je camera naar het onderwerp met veel licht. Beschrijf goed het beeld wat je ziet! Ruil met andere kinderen met grotere en kleinere gaatjes en kijk naar het verschil. Met een vergrootglas kun je het gaatje groter maken en wordt het beeld helderder. Je kunt ook het doorzichtige papier vervangen door fotopapier: maak de camera helemaal dicht, maar zorg dat je er wel fotopapier in kunt doen. Houd het gaatje dicht, leg je camera stil neer en doe het gaatje een paar seconden open. Doe dan het gaatje weer dicht. Als je nu het fotopapier kunt ontwikkelen in een donkere kamer, dan heb je een gaatjes-camera-negatief!
- Laat de kinderen een eigen kalligrafie maken.
- Laat de kinderen een quoteposter maken met een quote van Rumi. Ze kiezen zelf een quote en bedenken wat voor soort tekening en met welke kleuren ze de poster passend maken bij de quote.
- Maak je eigen gedicht gebaseerd op Rumi zijn uitspraken.
- Zet een gedicht van Rumi om in een lied/rap/canon/yell/ritme.
- Onderzoek welke ziektes er vroeger waren.
- Laat de leerlingen een eigen encyclopediepagina schrijven over de Arabieren, verdeel de onderwerpen en vorm samen met de klas een complete encyclopedie.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Hoe zou het leven eruitzien zonder het getal nul? (Creatief denken)
- Welke uitvindingen gebruiken wij nu nog? (Persoonlijke relevantie)
- Waarom was de medische encyclopedie zo belangrijk? (Waardebeoordeling)
- Welke boodschap haal jij uit de gedichten van Rumi? (Persoonlijke relevantie)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen

Onderwerp 2 De Islam

Kennisdoelen/onderwerpen

- Ik kan uitleggen hoe de Islam ontstaan is.
- Ik weet hoe de Islam zich heeft verspreid.
- Ik ken de vijf zuilen van de Islam.
- Ik weet dat de Koran het heilige boek van de Islam is.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

- Zijn er kinderen in de klas moslim? Laat hen kennis delen over hun geloof. Of vertel over je eigen geloof.
- Zet een tekst op het bord waarbij de woorden van rechts naar links zijn geschreven. Kunnen de kinderen achterhalen wat er staat? Leg een link naar het Arabisch schrift waar ook van rechts naar links wordt geschreven en gelezen.
- Waar op de wereld geloven mensen in de Islam? Laat de leerlingen in groepjes overleggen en landen inkleuren op een wereldkaart. Ze kunnen hun antwoord controleren aan de hand van de kaart:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Islam#/media/Bestand:Islam_by_country.png

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden)

(Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Het Romeinse rijk is eeuwenlang overgegaan in het Midden-Oosten. Daar leren we weinig van. De Arabieren hebben de kennis van de Grieken en de Romeinen overgenomen. Ze zijn voort gaan bouwen op hun ideeën.

Lespakketten:

- Inspiratieslides met quizvragen over de Islam: [Een nieuw geloof: de islam - LessonUp](#) [bb]

Filmpjes:

- Filmpje over de 5 zuilen van de Islam: <https://schooltv.nl/video/de-vijf-zuilen-moslims-moeten-zich-aan-vijf-belangrijke-leefregels-houden/#q=vijf%20pijlers%20islam> [mb/bb]
- Kort filmpje over de Koran: <https://schooltv.nl/video/koran-en-koranles-het-heilige-boek-van-de-moslims/#q=koran> [mb/bb]
- Hoe bidden Moslims? <https://schooltv.nl/video/hoe-bidden-moslims-het-gebed-is-voor-moslims-erg-belangrijk/#q=islam> [mb/bb]
- Dit geloof ik - Rouwayda is moslim <https://schooltv.nl/video/dit-geloof-ik-rouwayda-is-moslim/#q=islam> [mb/bb]

Teksten:

- Beroemd en gehaat – Zo ontstond het getal nul: <https://historianet.nl/wetenschap/beroemd-en-gehaat-zo-ontstond-het-getal-0> [bb]
- Hoe is de Islam ontstaan? <https://www.samsam.net/godsdiensten/islam/ontstaan> [mb/bb]

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

- Maak een mindmap over de verschillende uitvindingen door de Arabieren.
- Speel leugendetector: bereid een verhaaltje voor over een uitvinding of over de Islam met een fout erin. Welke leugen wordt ontdekt?
- Maak zinnen af vanaf een koppelwoord: hoewel, tenzij, maar, bovendien, daarom...
- Maak samen met je klasgenoten een weetjesmuur/graffiti met feiten over de Arabieren.
- Leg in max 1 minuut een Arabische uitvinding aan een ander uit.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

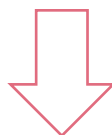
Werkvorm:

- Expertgroepjes. Laat de groepjes zich in een onderdeel van de Islam verdiepen, bijvoorbeeld de vijf zuilen, het gebedshuis, feestdagen, eten etc. Presenteer de gevonden informatie aan de rest van de klas door een PowerPoint, muurkrant of lapbook te maken. De rest van de klas maakt aantekeningen, zodat ze over alle onderwerpen aan het einde van de les iets weten.
- Webpad over de Islam: <https://webpad-islam.yurls.net/nl/page/654805>
- Speel memory over de Islam: <https://www.123lesidee.nl/index.php/site/links/2388>
- Neem een interview af. Bedenk in groepjes vragen over geloof (denk hierbij ook aan vragen over respect/ tolerantie etc). Interview per groepje een persoon met een bepaald geloof. Kinderen kunnen het interview ondersteunen met bijvoorbeeld foto's of een geluidsfragment. Werk het interview na afloop uit met het groepje.
- Maak een kijkdoos van een moskee met daarbij allerlei weetjes over de Islam.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

- Geloof jij in een god of misschien wel in meerdere goden?
Ben je door je ouders/verzorgers opgevoed vanuit een bepaalde godsdienstige visie of geloof je helemaal niet? Leef je volgens bepaalde regels? (Persoonlijke relevantie)
- Waarom hecht de Islam zoveel waarde aan de astronomie? (Waardebeoordeling)

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Zie werkboekje met reflectiewerkvormen.

Onderwerpen voor verdiepende les

Kennisdoelen/onderwerpen

- Nog niet behandelde doelen uit eerdere lessen.
- Ik weet dat de camera obscura een uitvinding van de Arabieren was.

Inspiratie deel 1 (werkvorm om nieuwsgierigheid te prikkelen voorkennis te activeren)

Pak de eerder behandelde lesdoelen terug door gericht de voorkennis te activeren. Bijvoorbeeld d.m.v.:

- Placemat
Voor de werkvorm placemat heb je groepjes nodig van drie of vier leerlingen. Er wordt een onderwerp of vraag verteld. Iedere deelnemer vult in één hoek van de placemat zoveel mogelijk ideeën in. Na een paar minuten gaan de leerlingen met elkaar overleggen. Welke ideeën vinden ze het beste? Waar zijn ze het allemaal over eens? Deze ideeën schrijven ze op in het middelste vak. Dit laatste vak kunnen ze presenteren aan de rest van de klas.
Door werkvorm placemat in de typen op google kom je bij documenten van de placemat die je kunt uitprinten en gelijk kunt gebruiken.
- Zoek iemand die
Zoek iemand met het juiste antwoord of de juiste afbeelding bij het woord etc. Doe dit lopend over het plein of speellokaal.
- Mix en koppel
Maak kaartjes met begrippen en omschrijvingen van die begrippen. Geef iedere leerling een kaartje en laat ze op zoek gaan naar juiste paren.
- Welk verhaal is de waarheid?
Vertel twee verhalen over een onderwerp. De leerlingen bespreken met elkaar welk verhaal klopt.

Inspiratie deel 2 (werkvorm om nieuwe kennis aanbieden) (Tekst, film, verhaal, experiment, excursie)

Het Romeinse rijk is eeuwenlang overgegaan in het Midden-Oosten. Daar leren we weinig van. De Arabieren hebben de kennis van de Grieken en de Romeinen overgenomen. Ze zijn voort gaan bouwen op hun ideeën.

Filmpjes:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- <https://schooltv.nl/video/de-allereerste-foto-acht-uur-lang-lachen-naar-het-vogeltje/#q=camera%20obscura> (1.39)

Teksten:

Kies zelf je informatiebron of geef de kinderen informatiebronnen waar ze zelf informatie kunnen vinden. Suggesties:

- <https://historianet.nl/cultuur/geschiedenis-van-de-fotografie-zo-werd-de-foto-van-iedereen>
- <https://www.beeldkrachtcentrale.nl/camera-obscura/camera-obscura/>

Volgend hierop gebruik je de Denkbubbel onthouden/begrijpen (Waar gaat het over?). Hiermee verwerken de kinderen meteen op een actieve manier de nieuwe kennis die je ze hebt aangeboden.

Test kort wat voor nieuwe informatie de kinderen hebben geleerd of vraag de kinderen wat ze is opgevallen en wat ze er leuk aan vinden d.m.v. een coöperatieve werkvorm, bijvoorbeeld:

- Watch – think – wonder of Read – think – wonder.
  - Lees of bekijk de informatie.
  - Vertel wat je er al allemaal over weet. Wat denk dat het is?
  - Op welke vragen zou je graag antwoord willen hebben of waar ben je nieuwsgierig naar geworden?
- Binnen/buitenkring: Een groepje kinderen staat in een cirkel met de rug naar de cirkel toe. Evenveel kinderen staan hier tegenover. Ze bespreken een vraag of onderwerp met het kind tegenover zich. Op een teken van de leerkracht, wisselt de buitenste kring met de klok mee naar een volgend kind, zodat je steeds een andere gesprekspartner hebt. Met deze gesprekspartner bespreek je de volgende vraag of het volgende onderwerp.

Vaardighedendoelen (zie het werkvormendocument)

Kies een werkvorm om de opgedane stof te verwerken, bijvoorbeeld:

- Presenteer wat je weet over het onderwerp in de vorm van een toneelstuk.
- Verzin een ritme/rap/rijm/versje om de informatie te onthouden.
- Maak een Instagrampost/Wikipediapagina of Facebookpagina over het onderwerp.
- Maak een fotocollage waarin je de lessen samenvat.

Welke Denkbubbelvragen koppel ik aan de opdracht? (Inzichtdoelen)

Overige Denkbubbels: onderzoeken, verbanden leggen, perspectief nemen, creatief denken, persoonlijke relevantie, waardebeoordeling (Deze koppel je aan je werkvorm en vaardighedendoel)

Kies een Denkbubbel in je verwerkingsvorm.

Reflectie (toetsing van de doelen en reflectievorm na de les)

Laat de kinderen hun opdracht aan elkaar presenteren en elkaars werk controleren a.d.h.v. de checklist. (Tip: doe dit in kleine groepjes voor een grotere betrokkenheid en tijdswinst.)

Suggesties vrijdagmiddagatelier

- **Kookatelier:**
    - Maak gerechten uit de verschillende culturen.
    - Maak je eigen Arabische theehuis.
  - **Kunstatelier:**
    - Weef zoals de Azteken
    - Kalligraferen
    - Laat de kinderen een eigen Fibula ([Rijksmuseum van Oudheden - Canon van Nederland](#)) maken zie les blz. 24 uit het lespakket [RMO projectweekpakket Vikingen digitaal def met-links.pdf.](#) Filmpje over Fibula: <https://youtu.be/o6CHLivJi5k>
    - Maak een beeldje van ijzerdraad: <https://www.atelier6.nl/workshops/maak-een-beeld-van-draad/>.
    - Maak draadfiguren/kleifiguren passend bij een van de culturen.
    - Maak een Egyptisch dodenmasker met gipsverband van je eigen gezicht.
    - Maak een Egyptisch kleitablet met hiërogliefen.
    - Maak een middeleeuwse miniatuur bij een verhaal.
    - Ontwerp een postzegel bij een Griekse mythe.
    - Romeins mozaïek maken, bijv. Van je huisdier.
  - **Muziekatelier:**
    - Quitarles (gitaarles)
  - **Beroepenatelier:**
    - Ouders die werken in de politiek uitnodigen.
    - Ouders uitnodigen om over hun cultuur te komen vertellen.
    - Ouders die werken in de toeristenbranche uitnodigen om te komen vertellen.
    - Beeld beroepen uit die nu niet meer bestaan.
  - **Sportatelier:**
    - Laat de kinderen hun eigen Olympische spelen bedenken door beweegvormen of spellen te bedenken en deze in een circuitvorm te laten beoefenen.
    - Kies zelf een aantal traditionele sporten die tijdens de Olympische spelen gehouden worden en laat kinderen die sporten beoefenen.
    - Speel Pelote
  - **Techniekatelier:**
    - Maak van hout een zonnwijzer: <https://pin.it/4Asynju>
-
- Maak je eigen camera obscura/pinhole camera
  - Leer destilleren, maak parfum
- **Theater atelier:**
  - Speel een verhaal/mythe e.d. na

Afsluitende week

Waarom is de afsluitende week een belangrijk leeronderdeel?

Het doel van de afsluitende week is dat de leerlingen terugkijken op alles wat ze tijdens het (deel)thema hebben geleerd. Hiermee versterken de kinderen hun geheugen en krijgen ze overzicht.

Onderdelen van de afsluitende week:

- De kinderen kunnen hun werk afmaken en mooi maken.
- Er kunnen antwoorden worden gezocht bij de laatste onbeantwoorde vragen van de vragenmuur.
- De kinderen maken een overzicht van alles dat ze geleerd hebben in de ateliers.
- Met de kennis uit het overzicht wordt een afsluitende opdracht gedaan.
- Er wordt een eindpresentatie aan de ouders voorbereid.

Haal de netten op: Overzicht van alles dat er geleerd is in de ateliers:

Laat de leerlingen een overzicht maken van alles dat ze hebben geleerd, bijvoorbeeld:

- Hang vellen op met doelen uit de ateliers. De kinderen schrijven erbij wat ze hierover weten. Ze vullen elkaar aan.
- De kinderen maken een lijst waarin ze per ateliervak opschrijven wat ze hebben geleerd.
- Maak met de kinderen een reuzen mindmap waarin alle ateliers verwerkt zijn en waar de leerlingen bijschrijven wat ze hebben geleerd.

Verwerking van alle nieuwe kennis in een afsluitende opdracht:

Pas alles wat de kinderen hebben geleerd toe in een eindopdracht, zodat ze niet zomaar een overzicht hebben gemaakt maar daar ook nog iets mee wordt gedaan. Voorbeelden van eindopdrachten zijn bijvoorbeeld:

- Tik-Tak, Tik-Tak, Boem
- Quiz
- Op tournee
- Cirkelspel
- Puzzels
- Weet-racen
- Bingo
- Kunstopdracht
- Opdrachtenestafette
- Speeddate
- Cijfercluedo
- 1 tegen 100
- Vossenjacht met quizvragen/opdrachten
- Eigen spel maken

Eindpresentatie aan de ouders:

Uiteindelijk presenteren de kinderen alles dat ze hebben geleerd aan de ouders. Als presentatie kan ook de afsluitende opdracht gebruikt worden. De kinderen doen dan een van de bovenstaande activiteiten met hun ouders. Andere presentatie opties zijn:

- Vlog
- Themakrant of themawebsite
- Tentoonstelling of kraampjesmarkt
- Optredens
- Minilesjes/powerpointpresentatie voor de ouders

Bijlagen

Bijlage 1: Kerndoelenoverzicht

Egyptenaren	Kerndoelen
Aardrijkskunde	<i>Mensen in de wereld</i> Elk kind moet ten minste van één Afrikaans, één Zuid-Amerikaans en één Aziatisch land het volgende weten: Landschappen (inclusief klimaat, flora en fauna). Kennis van de inrichting van de omgeving (wonen, toerisme, werken, inrichting, stad/dorp/natuur, verkeer). Belangrijke steden, belangrijke monumenten en bezienswaardigheden. Godsdiensten. Talen. <i>Topografie</i> Topografie De Wereld.
Geschiedenis	<i>Tijdbalk</i> Belangrijke geschiedkundige gebeurtenissen uitzetten op een tijdbalk. <i>De klassieke oudheid</i> Egyptenaren: Hiërogliefen. Piramides. Egyptische farao's.
Techniek	<i>Constructie</i> Stevigheid, stabiliteit en evenwicht. Bewegings- en overbrengingsprincipes. <i>Vormgeving</i> Ontwerp en architectuur
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Vikingen	Kerndoelen
Aardrijkskunde	<i>Europa</i> Verschuivingen in grenzen en bestuur door de eeuwen heen. Globaal overzicht van de landschappen, weer en klimaat. <i>Topografie</i> Topografie NL. Topografie Europa. Topografie De Wereld.
Geschiedenis	<i>De Middeleeuwen</i> De Vikingen: Veroveringen en ontdekkingen. De Vikingen als scheepsbouwers en zeevaarders.
Techniek	<i>Invloed van techniek op het dagelijks leven</i> Vervoersmiddelen <i>Vormgeving</i> Relatie vorm en functie
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Maya's, Inca's en Azteken	Kerndoelen

Aardrijkskunde	<p><i>Natuur in de wereld</i> Continenten kunnen benoemen en het ontstaan van de continenten. <i>Mensen in de wereld</i> Wereldbevolking (overbevolking, welvaartverdeling, kenmerken en talen). Emigratie, immigratie, vluchtelingen. Elk kind moet ten minste van één Afrikaans, één Zuid-Amerikaans en één Aziatisch land het volgende weten: Landschappen (inclusief klimaat, flora en fauna). Belangrijke steden, belangrijke monumenten en bezienswaardigheden. Bestuur (monarchie, republiek, democratie, dictatuur). Godsdiensten. Talen. <i>Topografie</i> Topografie De Wereld.</p>
Geschiedenis	<p><i>Renaissance</i> Ontdekkingsreizen: Ontstaan van handelsroutes over zee. Columbus. Inca's en Azteken: Cultuur. Inmenging Europese ontdekkingsreizigers. Handel.</p>
Biologie	<p><i>De mens</i> Ziektes en oorzaken, kennis van virussen en bacteriën.</p>
Techniek	<p><i>Vormgeving</i> Ontwerp en architectuur.</p>
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Grieken	Kerdoelen
Aardrijkskunde	<p><i>Mensen in de wereld:</i> Wereldbevolking (overbevolking, welvaartverdeling, kenmerken en talen). Belangrijke steden, belangrijke monumenten en bezienswaardigheden. Bestuur (monarchie, republiek, democratie, dictatuur). <i>Topografie:</i> Topografie Europa.</p>
Geschiedenis	<p><i>Tijdbalk:</i> Tijdsaanduidingen (seconden, weken, seizoenen, maanden, jaren, eeuwen, vroeger, nu). Belangrijke geschiedkundige gebeurtenissen uitzetten op een tijdbalk. <i>De klassieke Oudheid:</i> Grieken: Start van de democratie. Griekse goden en tempels. Filosofie van Plato en Socrates. Olympische spelen.</p>
Burgerschap	<p><i>Participatie en bestuur:</i> Verschillende staatsvormen: monarchie, republiek, democratie, dictatuur.</p>
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Romeinen	Kerdoelen
Aardrijkskunde	<p><i>Nederland:</i> Infrastructuur (wegen, huizen, verkeersroutes, inrichting steden, dorpen, architectuur). Bestuur: Kennis over de democratische rechtstaat en politieke besluitvorming.</p> <p><i>Europa:</i> Verschuivingen in grenzen en bestuur door de eeuwen heen. Belangrijke steden, belangrijke monumenten en bezienswaardigheden. Bestuur (monarchie, republiek, democratie, dictatuur). Godsdiensten. Talen.</p> <p><i>Mensen in de wereld:</i> Wereldbevolking (overbevolking, welvaartverdeling, kenmerken en talen). Belangrijke steden, belangrijke monumenten en bezienswaardigheden. Godsdiensten. Talen.</p> <p><i>Topografie:</i> Topografie NL. Topografie Europa. Topografie De Wereld.</p> <p><i>Kaartlezen/de atlas:</i> Legenda. Schaal.</p>
Geschiedenis	<p><i>Tijdbalk:</i> Tijdsaanduidingen (seconden, weken, seizoenen, maanden, jaren, eeuwen, vroeger, nu). Belangrijke geschiedkundige gebeurtenissen uitzetten op een tijdbalk.</p> <p><i>De klassieke Oudheid:</i> Romeinen: Romeins bestuur. Belangrijke keizers (Julius Caesar en Augustus). Romaanse cultuur (van Romaanse goden tot het Christendom). Het ontstaan van het Romeinse Rijk (veroveringen en veldslagen) en het uiteenvallen ervan. Canon: Romeinse nederzettingen (limes) in Nederland, op de grens van de Romeinse wereld.</p>
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Arabieren	Kerdoelen
Aardrijkskunde	<p><i>Europa:</i> Verschuivingen in grenzen en bestuur door de eeuwen heen.</p>

	<p>Godsdiensten. Mensen in de wereld: Wereldbevolking (overbevolking, welvaartverdeling, kenmerken en talen). Godsdiensten. Talen. <i>Topografie:</i> Topografie Europa. Topografie de wereld. <i>Kaartlezen/de atlas:</i> Legenda. Schaal. Werken met Google maps.</p>
Geschiedenis	<p><i>Tijdbalk:</i> Tijdsaanduidingen (seconden, weken, seizoenen, maanden, jaren, eeuwen, vroeger, nu). Belangrijke geschiedkundige gebeurtenissen uitzetten op een tijdbalk <i>De middeleeuwen:</i> De Arabieren: Uitvindingen en wetenschap. Islam versus Christendom.</p>
Biologie	<p><i>De mens:</i> Zintuigen: horen, zien, ruiken, proeven, voelen.</p>
Techniek	<p><i>Natuur- en scheikunde:</i> Licht. <i>Invloed van techniek op het dagelijks leven:</i> Gereedschappen <i>Vormgeving:</i> Relatie vorm en functie.</p>
Burgerschap	<p><i>Participatie en bestuur:</i> Verschillende staatsvormen: monarchie, republiek, democratie, dictatuur. <i>Wereldgodsdiensten:</i> Kenmerken, spreiding, rituelen en gebruiken, invloed op de inrichting van de wereld. Islam.</p>
Koken	<p><i>Voeding en gezondheid:</i> Verschillende bereidingswijzen van voedsel en maaltijden.</p>
Omgangskunde	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Expressievakken	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
Leervaardigheden	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.
ICT	Afhankelijk van de werkvorm die je kiest, check dit in het volsysteem.

Bijlage 2: Brononderzoek de steen van Rosetta

Vul belangrijke begrippen in op de lijn in een zin:

tekens, Egypte, steen, ontdekking, bron, tweede, mummies, lezen

BRONONDERZOEK

Een goed voorbeeld van een bron is de ' steen van Rosetta '. Die gaf ons veel nieuwe informatie over het oude ..... Napoleons leger was in 1799 in Egypte. Soldaten ontdekten onder het zand een hele oude zwarte ..... Op de steen stond een tekst in oud-Egyptisch schrift. Een professor onderzocht de ..... Het lukte hem om ze te vertalen. Voor het eerst konden mensen echt ..... wat de oude Egyptenaren hadden geschreven!

SOORTEN BRONNEN

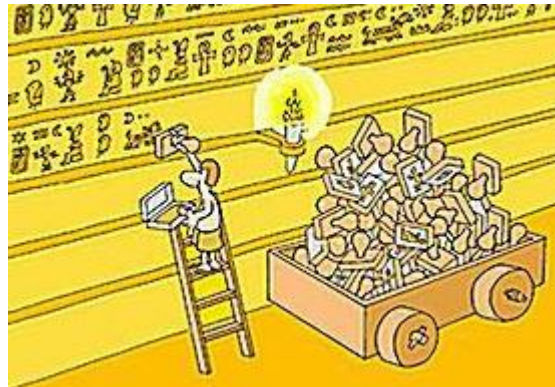
Tegenwoordig weten we heel veel over het leven van de oude Egyptenaren. Dankzij de ..... van de steen van Rosetta. De steen is te zien in het British Museum in Londen. De steen van Rosetta is een geschreven .....: hij is bedekt met tekst.

Uit het oude Egypte kennen we ook veel ongeschreven bronnen, zoals piramides, ..., stenen messen, enz.

De steen van Rosetta is ook een primaire bron: hij komt echt uit de tijd waar de tekst over gaat. Primair betekent: eerste. Er zijn ook veel secundaire bronnen over Egypte: dat zijn bronnen die in een latere tijd zijn geschreven of gemaakt. Bijvoorbeeld een boek over Egypte uit 2002. Secundair betekent: .....

Bijlage 3: Werkblad eigen naam in hiërogliefen schrijven en uit klei 'hakken'.

De wereld van de hiërogliefen

Wat zijn hiërogliefen?

Hiërogliefen zijn Egyptische tekens die kunnen gelezen worden. Het woordje komt uit het Grieks en betekent 'heilige tekens': hieros = heilig, glyphos = tekens. De eerste Egyptenaren die konden schrijven, waren immers priesters.

Kan ik ook hiërogliefen ontcijferen?

Met de juiste boekjes en een beetje inzicht, zouden velen van jullie heel wat hiërogliefen kunnen ontcijferen. Maar dan moet je vooral eerst weten hoe het werkt.

Hadden de oude Egyptenaren vroeger al een alfabet?

Nee, maar ze kenden wel iets gelijkaardigs. In de plaats van letters waren het een kleine 30 hiërogliefen. Die tekens stelden een klank (of letter) voor.

Enkele

voorbeelden:

- betekent 'leeuw', maar ook de letter 'L'.

- betekent 'gier', maar ook de letter 'A'.

- betekent 'water' maar ook de letter 'N'.

Waarom gebruikten ze geen klinkers?

Omdat het schrijven (of beter, tekenen) van al die hiërogliefen zoveel tijd in beslag nam. Ze probeerden te vereenvoudigen. Maar deden het anders dan wij.

Om te beginnen werden alle klinkers weggelaten. Ze werden alleen maar gebruikt in het begin van een woord of wanneer er verwarring kon ontstaan.

Een voorbeeld in het Nederlands: 'Ik ga naar huis', wordt: 'k g nr hs'.

Een ander voorbeeld: het woordje 'kat' betekent in het Egyptisch 'mijaw', maar enkel de medeklinkers werden gebruikt. Dus schreven ze 'mjw'. In hiërogliefen zag dat er als volgt uit:

Als bevestiging werd er achteraan nog een extra hiëroglief bijgevoegd. Dit zag er uit als een kat.

Waarom hebben ze dan toch nog zo veel hiërogliefen gemaakt?

Om het nog meer te vereenvoudigen. Want al dat schrijven kostte nog steeds veel te veel tijd! Daarom werden er ook nog tekens ontwikkeld die voor 2 letters stonden. Soms ook voor 3! Pas dan kon men echt snel beginnen schrijven. Maar het gevolg daarvan was, dat men vele honderden tekens (meer dan 800!!!) moest kennen om vlot te kunnen lezen en schrijven.

Enkele voorbeelden:

betekent 'gans', maar ook de lettercombinatie 'GB'.

betekent 'roeien', maar ook de lettercombinatie 'CHN'.

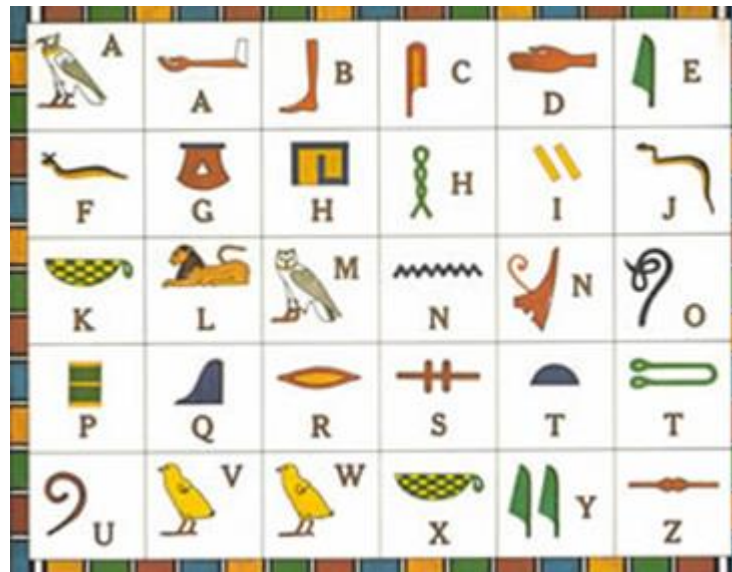
Wat is een cartouche?

Een cartouche is een afzonderlijke ruimte waarin hiërogliefen passen. De term is afkomstig uit het Frans en betekent 'kogelhuls', omdat het daarop lijkt. In een cartouche wordt meestal een naam geschreven. In het oude Egypte mocht dat alleen maar de naam van de farao zijn. Cartouches kunnen rechtop staan of ook platliggen.

Cartouche

Probeer het zelf eens!

1: Wat is je naam?

.....

2: En nu zonder klinkers:

.....

3: Welke symbolen horen hierbij?

4: Pak een stuk klei en een spatel en 'hak' je naam in het 'steen'.

Benodigheden per leerling:

- Werkblad met hiërogliefen ABC
- Voorbeelden van hiërogliefen
- Klei
- Deegroller
- Houten plankje
- Kwast
- Mesje/spatel

Snij een stuk klei af en rol het plat op de houten plank, ongeveer 20 bij 25 cm en niet dunner dan 4 cm. Laat de kinderen eerst schetsen wat ze willen graveren.

Bijlage 4: Hiërogliefen ABC

De Maya's

De Maya's waren een indianenvolk met een hoogontwikkelde beschaving, net zoals hun noordelijke buren: Azteken en hun zuidelijke buren: Inca's. De Maya's leefden in een heel uitgestrekt gebied van Zuid-Mexico, Belize en Guatemala tot in El Salvador en Honduras. Een gebied tien keer zo groot als Nederland. Tussen 500 en 900 na Christus waren de Maya's op hun hoogtepunt. Ze bouwden toen gigantische steden met paleizen en tempels. Ze schreven dikke boeken en konden ongelooflijk goed rekenen. Ze hadden zelfs zeer precieze kalenders. En bovendien hadden ze ook kunstenaars die bedreven waren in het schilderen en beeldhouwen.

Er zijn nog steeds Maya's, maar de Spanjaarden dwongen ze om hun beschaving te vergeten. Alleen hun taal spreken ze nog. Plotseling kwam er een einde aan de Maya's. Want toen de Spanjaarden in de zestiende eeuw Midden-Amerika veroverden, was de grote Maya-beschaving allang helemaal verstoep onder een dikke laag tropisch oerwoud.

Er is nog altijd maar een klein stukje van die oude Maya-wereld blootgelegd. Maar de belangrijkste plekken zijn ondertussen wel opgegraven en bestudeerd. De Maya's leefden in plaats van in een groot rijk, in verschillende grote, onafhankelijke steden: Palengue, Tikal, Copán, Bonampak, Yaxchilán en Chichén Itzá, met aan het hoofd machtige koningen en priesters. Koningen die de stad leidden voerden vaak oorlog met elkaar. Ze voerden oorlog om veel macht te en om slaven te krijgen. De koningen kregen de belangrijkste rituelen, want ze waren ook bemiddelaars met de goden. En om een stad goed te besturen was er hulp van de goden nodig. Zo moesten ze regelmatig bloedoffers brengen aan de goden. Ze doorboorden hun oren, tongen en zelfs hun penis. Het bloed vingen ze dan op met een papertje om het te verbranden. En als dat bloed dan verbrand was, dan konden ze met de goden spreken. De goden verschenen dan in de rook. De Maya's zijn ook bekend om hun schrift dat we vooral kennen van wat er op de stenen staat, want de Spanjaarden hebben alle boeken verbrand. De God Chac, was de schepper van het leven, de rode god van het Oosten aan wie maïs en vlees geofferd werd. De Maya's hadden niet alleen hun eigen schrift, maar ook hadden ze eigen getallen, zelfs met het getal 0. Tot en met 19. Maar blijkbaar hadden ze niet genoeg aan één systeem, ze hadden ook nog hoofden waarmee ze rekenden. Je zou kunnen stellen, dat Maya's de uitvinders van het hoofdrekenen.

Maya's waren ook experts in sterrenkunde. Op basis van wat ze in de sterren zagen, ontwikkelden ze kalenders. Kalenders die vooral van belang waren om hun rituelen precies te kunnen plannen. Een ster die speciaal in de gaten gehouden werd was Venus, de Ochtendster, die volgens de Maya's verantwoordelijk was voor ongeluk. De Maya's waren ook het eerste volk met een kalender. Deze kalender is heel lang. Hij gaat tot 2012. Sommige mensen geloofden dan dat de wereld zou vergaan.

De ondergang van de Maya's

Er worden veel verschillende dingen gezegd over waarom de Maya's er niet meer zijn zoals vroeger. Zo zijn er mensen die onderzoek doen over de Maya's van vroeger die zeggen dat ze niet meer leven, omdat de Spanjaarden het leefgebied van de Maya's veroverde en de Spanjaarden ziekten meenamen waaraan veel Maya's zijn gestorven. Andere onderzoekers zeggen dat de Maya's niet meer leven door langdurige droogte. Zo is er onderzoek gedaan naar de bodem waar de Maya's leefden en uit dat onderzoek is gekomen dat er bewijs is voor een klimaatverandering. Het blijft dus de vraag wat er nou echt met de Maya's gebeurd is.

Godsdienst

De Maya's geloofden vroeger dat zij dingen aan de goden moesten geven in ruil voor bijvoorbeeld regen. Zij hielden veel rituelen en ceremonies door het jaar heen om dit voor elkaar te krijgen. Sommige rituelen waren pijnlijk. Zo moesten hun eigen bloed opvangen op papier en dit papier verbranden. Op deze manier ontstond er contact tussen de mens en de

goden. De Maya's van nu geloven in één god en de Katholieke Kerk hoort bij het vernieuwde geloof. Wel geven de Maya's nog spullen of dieren aan god. Dit noem je offeren. Ze offeren bijvoorbeeld kippen, kaarsen, wierook en alcoholische dranken. Dit doen zij op verschillende belangrijke dagen, zoals de dag van de doden.

Bouwkunsten

De Maya's hebben ontzettend veel gebouwd. Denk aan binnenplaatsen, terrassen en pleinen en enorme gebouwen, tempels en piramiden. Ze bouwden ook hun eigen huizen. Er werd dan gebruik gemaakt van puin en aarde. Als ze in een gebied woonden waar stenen waren, maakten ze de huizen van steen. Dit deden zij om hun huis te beschermen tegen regen en ongedierte, zoals muizen. De vorm van de huizen waren meestal rechthoekig, maar de zijkanten konden ook een rondere vorm hebben. Dit model van het huis was de basis voor alle andere gebouwen die de Maya's hadden gebouwd alleen waren deze uitgebreider en van sterker en beter materiaal gemaakt.

De Maya's wilden dat alles zo goed mogelijk bewaard werd, zodat hun kinderen dit konden overnemen. Denk hierbij aan verschillende dingen die gebeurd zijn, kennis over bouwkunsten, het schrift en rituelen. Dit hebben zij in stenen en gebouwen gemaakt.

De weefkunst

Veel Maya's weefden vroeger hun eigen kleren. Het materiaal wat zij hiervoor gebruikte waren wit en bruin katoen. Katoen is makkelijk te gebruiken. Het is sterk, soepel en het is makkelijker om katoen te verven. Er worden bij het weven verschillende kleurcodes en patrooncodes gebruikt. Zo staat de kleur rood voor bloed, blauw voor offers, geel voor mais en voedsel en zwart voor wapens. Door gebruik te maken van verschillende ontwerpen wordt duidelijk bij welk gemeenschap of dorp je hoort. Dit betekent niet dat iedereen binnen een dorp dezelfde kleding draagt, maar ze hebben bepaalde kenmerken waaraan te zien is dat die mensen bij elkaar horen.

Bijlage 5: Het verhaal van Remus en Romulus, de stichting van Rome

De stichting van Rome

Heel lang geleden werd er een tweeling geboren, Remus en Romulus. Hun moeder was priesteres en hun vader was Mars, de god van oorlog. De oom van de jongens was de koning van het gebied. Toen hij de tweeling zag, werd hij bang. Wie weet zouden deze jongens wel eens zijn troon af kunnen pakken... Hij liet de twee baby's in de rivier de Tiber gooien. 'Dat was dat', dacht hij.

Remus en Romulus verdronken echter niet, maar werden langs de oever van de Tiber gevonden door een wolvin. Ze trok de baby'tjes op het droge en liet ze haar melk drinken. Voor een aantal jaar bleven ze bij haar. Toen ze ouder werden, voedde een herder ze verder op. De jongens waren allebei sterk en gespierd. Ze waren aan elkaar gewaagd en namen en vaak voor de lol tegen elkaar op. Dat veranderde toen de herder er achter kwam wie de twee jongens waren en dit aan ze vertelde. Ze besloten een stad te stichten op de plek waar de wolvin hen ooit had gevonden, aan de oever van de Tiber.

De broers die tot dan toe goed met elkaar konden opschieten, kregen steeds meer ruzie. Plotseling moest de een namelijk onder doen voor de ander; er kon er immers maar een de baas zijn. Beide mannen waren vastbesloten de leiding in handen te krijgen. Ze besloten echter het lot te laten beslissen wie de stad mocht leiden.

Zoals gebruikelijk was in die tijd, wachtten ze elk op een andere plek de zonsopkomst af om het aantal overvliegende vogels te tellen. Wie de meester vogels zou zien vliegen, mocht zich koning van de nieuwe stad noemen.

Remus zal al vroeg in de ochtend zes vogels overvliegen. Hij was door het dolle heen: een duidelijker teken hadden de goden hem niet kunnen geven. Hij zou de koning worden. Helaas voor hem zag zijn broer 12 vogels vliegen.

Een duidelijke boodschap voor Romulus: hij was uitverkozen door de goden om de stad te stichten en te leiden. Remus was het daar niet mee eens en de twee kregen ruzie. De ruzie liep voor Remus niet goed af. Hij werd vermoord door zijn broer, die meteen zijn naam aan de nieuwe stad gaf en de volledige macht opeiste. Romulus werd, op 21 april 753 v. Chr., de eerste koning van Rome.

Bijlage 6: Korte omschrijving goden

Korte omschrijving goden

Zeus (Jupiter)

Zeus is de oppergod en is verantwoordelijk voor het weer. Hij heeft, ondanks dat hij met Hera is getrouwd, talloze affaires met andere godinnen en met sterfelijke vrouwen en mannen en hij is te herkennen aan een adelaar en een bliksemschicht.

Hera (Juno)

Hera is de jalouse godin van het huwelijk. Ze is getrouwd met Zeus. Haar belangrijkste attributen zijn een staf en de pauw.

Hades (Pluto)

Hades is de grimmige god van de onderwereld en daarmee de heerser over het dodenrijk. Hij heeft als attributen onder andere een staf (tweehand) en wordt vaak geflankeerd door de driekoppige hond Cerberus, de bewaker van het dodenrijk.

Poseidon (Neptunus)

Poseidon is de god van de zee en van de aardbevingen. Hij heeft altijd een drietand bij zich en soms dolfijnen en/of paarden.

Demeter (Ceres)

Demeter is verantwoordelijk voor de gewassen en de vruchtbaarheid van de aarde. Zij draagt vaak korenaren en een hoorn des overvloeds (hoorn gevuld met allerlei vruchten) bij zich.

Ares (Mars)

Ares is de god van de oorlog. Hij is te herkennen aan zijn militaire attributen: een helm, een lans, een schild en soms zelfs een volledige wapenuitrusting. Ares is verliefd op Aphrodite.

Hephaistos (Vulcanus)

Hephaistos is de smid van de goden. Hij werd door zijn moeder Hera verstoten omdat hij zo lelijk was maar is onmisbaar voor de goden door zijn handigheid. Hij heeft gereedschap bij zich, zoals een hamer, en is getrouwd met Aphrodite.

Athena (Minerva)

Athena is de ongetrouwde godin van de wijsheid en nijverheid. In haar taak bemoeit ze zich ook met oorlogvoering, maar in tegenstelling tot Ares gaat zij over de tactische kant daarvan. Ze is geboren uit het hoofd van haar vader Zeus en wordt afgebeeld met helm en speer. Haar dier is de uil.

Apollo (Apollo)

Apollo is de god van de zon en de kunsten, zoals de muziek, dichtkunst en voorspelkunst. Het belangrijkste orakel van de hele klassieke wereld, Delphi, is bijvoorbeeld aan hem gewijd. Hij draagt vaak een lier en net als zijn tweelingzus Artemis pijl en boog.

Artemis (Diana)

Artemis is de godin van de maan en van de jacht. Zij is ongetrouwd. Haar belangrijkste symbolen zijn een hert en haar pijl en boog. Ze is de tweelingzus van Apollo.

Hermes (Mercurius)

Hermes is een god met veel taken. Zo beschermt hij reizigers, dieven en handelaren, brengt hij de zielen van overleden mensen naar de onderwereld en doet hij dienst als boodschapper van de goden. Hij is te herkennen aan zijn staf met twee slangen en zijn gevleugelde hoed en schoenen.

Bijlage 7: Biografie van Cleopatra

Biografie

Cleopatra is de beroemdste koningin uit de Egyptische Oudheid. In films en boeken wordt zij vaak neergezet als een bloedmooie mannenverslindster. Maar Cleopatra was voor alles een zeer intelligente staatsvrouw.

Cleopatra was getrouwd met haar broer Ptolemaeus II. Toen hun vader overleed, werden broer en zus samen heerser van Egypte. Maar Cleopatra wilde zelf de macht hebben. Ze liet alleen zichzelf afbeelden op munten en weigerde documenten te ondertekenen waar de naam van Ptolemaeus op stond. Cleopatra werd afgezet omdat de mensen een mannelijke heerser superieur vonden aan een vrouw.

Cleopatra zocht daarop contact met de Romeinse generaal Julius Caesar. Dit was een slimme zet want het machtige Romeinse Rijk breidde zich steeds verder uit. Cleopatra werd door dit strategisch partnerschap opnieuw gekroond als koningin van Egypte. Haar broer verklaarde de Romeinen daarop de oorlog, maar hij stierf onverwacht. Cleopatra en Ceasar kregen samen een zoon: Ceasarion.

Beïnvloed door Cleopatra, wilde Ceasar vernieuwingen doorvoeren binnen het Romeinse Rijk. Het werd hem niet in dank afgenomen. Twee jaar na de geboorte van Ceasarion werd Ceasar vermoord. Caesars geadopteerde zoon Octavianus werd heerser over het westelijk deel van het Romeinse Rijk. Caesars goede vriend Marcus Antonius bestuurde het oostelijke deel, waaronder Egypte.

Cleopatra sloot een verbond met Marcus Antonius. Zij trouwden en kregen twee kinderen. Maar Octavianus keerde zich tegen Cleopatra en Marcus Antonius en nam ook het Egyptische deel van het rijk in bezit. Hij schiep het beeld van Cleopatra als vijand van Rome en exotische verleidster van mannen - een beeld dat op de dag van vandaag voortleeft.

Cleopatra probeerde te onderhandelen met Octavianus, maar dat lukte haar niet. In '30 voor Christus pleegde ze zelfmoord

Bijlage 8: Ibn Sina

Op tienjarige leeftijd kende Ibn Sina de Koran uit zijn hoofd. Toen hij zeventien was, genas Ibn Sina de emir van de Samaniden Noeh ibn Mansoer. Hij kreeg vervolgens toegang tot de uitgebreide bibliotheek van de emir. Op achttienjarige leeftijd had hij zich alle takken van de toenmalige wetenschap eigen gemaakt.

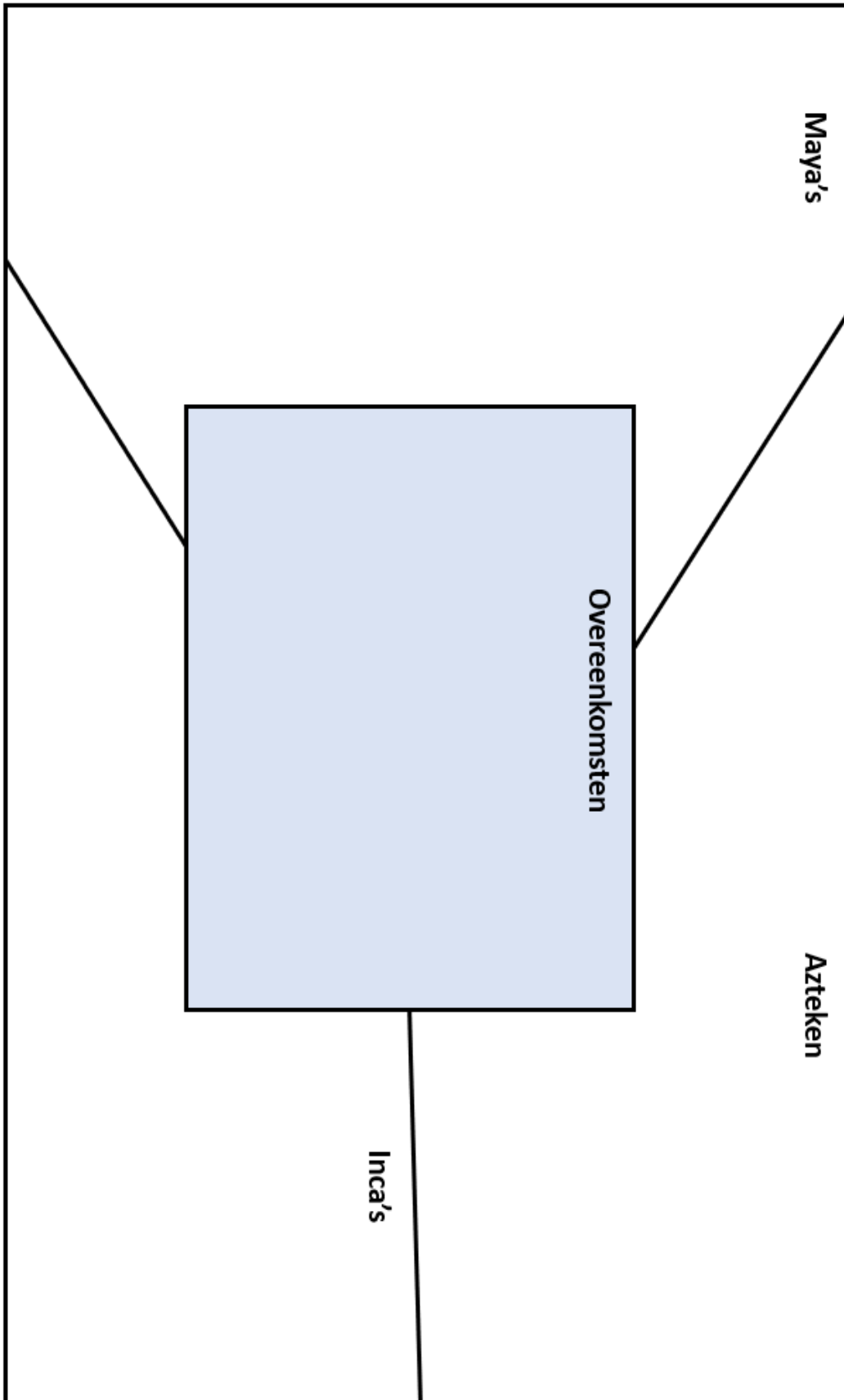
Avicenna (Latijn voor Ibn Sina) was een van de eersten die schreef over soa's, het belang van quarantaine om verspreiding van ziekten tegen te gaan, beschreef de symptomen van suikerziekte en toonde aan dat het hart de centrale 'motor' is die zorgt dat het bloed door heel het lichaam wordt gepompt.

De 'Canon van geneeskunde' bleef eeuwenlang een medische autoriteit. Het stelde de normen voor de geneeskunde in het middeleeuwse Europa en de islamitische wereld en werd gebruikt als een standaard medisch leerboek tot de 18e eeuw in Europa. Het is een belangrijke tekst in de Unani-geneeskunde, een vorm van traditionele geneeskunde die in India wordt beoefend.

De Canon is langer dan enig ander werk een medische bijbel gebleven. Hoewel een deel van de wetenschap van de elementen en humoren niet langer wordt geaccepteerd, hebben de bijdragen van Ibn Sina geholpen de standaard te zetten voor de huidige medische praktijk.

Bijlage 9: Overeenkomsten en verschillen: Maya's, Azteken en Inca's

Bijlage 10: Romeinse bestuur

